

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО
ВСП «ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ МНУ ІМЕНІ В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО»
Циклова комісія економіко-гуманітарного
та загальноосвітнього напрямку підготовки
Олена САХАРОВА**

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

до організації та планування самостійної роботи студентів
з навчальної дисципліни «**Соціальна робота з сім'ями і дітьми, жінками**»
для студентів IV курсу
галузі знань 23 Соціальна робота
спеціальності 231 Соціальна робота
(для дистанційної форми навчання)

УДК 364.4-055.5/.7(072)

ББК 65.272я723

М 54

Методичні рекомендації до організації та планування самостійної роботи студентів з навчальної дисципліни «Соціальна робота з сім'ями і дітьми, жінками» для студентів IV курсу галузі знань 23 Соціальна робота спеціальності 231 Соціальна робота (для дистанційної форми навчання) / укладач Сахарова О. М., Миколаїв, 2023. 97 с.

Рецензенти:

Султанова Н. В. - доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри педагогіки та психології МНУ імені В. О. Сухомлинського

Вдовиченко Р. П. - доктор філософії у галузі освіти, в.о.директора Відокремленого структурного підрозділу «Фаховий коледж Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського»

Методичні рекомендації до організації та планування самостійної роботи студентів з навчальної дисципліни «Соціальна робота з сім'ями і дітьми, жінками» для студентів IV курсу галузі знань 23 Соціальна робота спеціальності 231 Соціальна робота (для дистанційної форми навчання) розроблені відповідно до навчальної програми та мети вивчення курсу «Соціальна робота з сім'ями і дітьми, жінками» студентами закладів фахової передвищої освіти. У запропонованих методичних рекомендаціях до організації самостійної роботи подано основні теоретичні відомості до тем, завдання самостійної роботи, методичні вказівки щодо їх виконання, запропоновано основну та додаткову літературу, інформаційні ресурси Видання адресоване студентам освітнього-професійного ступеня підготовки «фаховий молодший бакалавр».

Рекомендовано до видання навчально-методичною радою МНУ імені В. О. Сухомлинського» (протокол № 10 від 24.05.2023 р.)

© Сахарова О. М.

©МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2023

ЗМІСТ

Передмова	5
Опис навчальної дисципліни	7
Програма самостійної роботи з курсу	9
Тема 1: Сім'я як соціальний феномен. Загальні відомості про шлюб та сім'ю.	
Історія сім'ї та шлюбно-сімейне законодавство	10
Тема 2: Типологія та функції сім'ї	18
Тема 3: Сучасні проблеми сім'ї	21
Тема 4: Законодавча база соціальної роботи з сім'єю	27
Тема 5. Діагностика проблем сім'ї	34
Тема 6: Етичні засади соціальної роботи з сім'єю	38
Тема7: Психологія сімейних взаємин	42
Тема 7, частина 2: Психологія сімейних взаємин	45
Тема 8: Шляхи та умови подолання сімейних конфліктів	49
Тема 9. Соціально-педагогічна робота із сім'ями з девіантними дітьми	52
Тема 10. Соціальна робота з неповною сім'єю	56
Тема 11. Соціально-педагогічна робота з неблагополучними сім'ями	60
Тема 12. Теоретичні підходи до технологізації соціальної роботи з дітьми та підлітками	66
Тема 13. Методи соціальної роботи з дітьми, які є ВІЛ-інфікованими або хворими на СНІД	69
Орієнтовні питання до заліку	74
Тестові завдання:	
Тести до кредиту 1 «Загальні відомості про шлюб і сім'ю»	75
Тести до кредиту 2 «Основи соціальної роботи з сім'єю»	76
Тести до кредиту 3 «Психологічні технології в соціальній роботі»	78
Тести до кредиту 4 «Технології соціальної роботи з сім'ями, жінками і дітьми»	79
Тести до кредиту 5 «Соціальна робота із дітьми та підлітками»	81
Додатки:	

Глосарій	84
Суб'єкти соціальної роботи в Україні	91
Основні функції сучасної сім'ї	92
Етичні принципи соціальної роботи із сім'єю	94
Рекомендована література	96

ПЕРЕДМОВА

Самостійна робота студентів в рамках вивчення навчальної дисципліни «Соціальна робота з сім'ями і дітьми, жінками» є ефективною, так як сприяє формуванню самостійності у здобутті знань, способах оволодіння складними вміннями і навичками бачити зміст та мету роботи, організовувати власну самоосвіту, вміння по-новому підходити до вирішення питань, оптимізувати пізнавальну і розумову активність і самостійність, здатність до творчості. Самостійна робота студентів з даної дисципліни передбачає поетапне засвоєння нового матеріалу, його закріплення, застосування на практиці, повторення матеріалу.

Загальновідомо, що самостійна робота студента сприяє засвоєнню системи знань, оволодінню необхідними навичками, розвитку здібностей і талантів. Слід зазначити, що самостійна робота будується на основі наукової організації розумової праці та вимагає дотримання наступних положень:

- визначити свої можливості, знати свої позитивні сторони і недоліки, особливості своєї пам'яті, уваги, мислення, волі;
- знайти найбільш придатні для себе методи самостійної роботи і піклуватися про їх удосконалення;
- починаючи роботу, встановити її мету (навіщо я працюю, що маю досягти в своїй роботі);
- скласти план роботи і працювати, дотримуючись цього плану (що і в який термін я маю виконати);
- здійснювати самоконтроль, самоперевірку в процесі роботи;
- вміти створити сприятливу обстановку для своєї роботи і постійно покращувати її;
- виконувати вимоги гігієни праці, створювати гігієнічні умови для праці;
- працювати щодня, систематично, а не від випадку до випадку.

Викладач бере активну участь в організації самостійної роботи студентів, так як враховує освітні можливості студентів, чітко визначає обсяг

та складність самостійної роботи; рекомендує різноманітні форми самостійної роботи; допомагає оволодівати методами самостійної роботи; періодично здійснює контроль за перебігом самостійної роботи студентів.

Максимальна кількість балів за кожну тему може бути отримана в результаті якісного і своєчасного виконання студентами різнорівневих завдань. При підготовці до практичних занять, виконанні самостійної роботи студентами, необхідно використовувати не лише літературу, яка рекомендована, а й працювати із усім комплексом вихідного інформаційного забезпечення, зміст якого, звичайно, не може бути вичерпним.

Оцінюванню підлягають:

- характеристики відповіді: елементарна, фрагментарна, неповна, повна, логічна, доказова, обґрунтована, творча;
- якість знань: правильність, повнота осмисленість, глибина, гнучкість, системність, узагальненість;
- ступінь сформованості загально навчальних та предметних умінь та навичок;
- рівень оволодіння розумовими операціями (аналіз, синтез, порівняння, уміння робити висновки тощо);
- досвід науково-дослідницької діяльності: уміння виявляти і вирішувати проблеми, формулювати гіпотези тощо;
- самостійність оцінних суджень.

Мета рекомендацій – допомогти студенту в самостійному опануванні теоретичним і практичним навчальним матеріалом курсу. Методичні рекомендації побудовано наступним чином: план вивчення теми, основні поняття теми, вимоги програми, тематична інформація, завдання для самостійної роботи, рекомендована література.

Основний акцент зроблено на виконанні студентом комплексу самостійної роботи при опрацюванні теми, зокрема: завдання для самоконтролю основних теоретичних положень, завдання аналітичного характеру для роздумів, методичні і дослідницькі завдання з практичним

змістовим наповненням. Зазначений допоможе студентам актуалізувати необхідні для розуміння теми наукові поняття і терміни, ознайомити з ідеями, концепціями, поглядами, викладеними в навчальній літературі та наукових джерелах, а також формувати практичні уміння і навички. Зауважимо, що тематичну інформацію подано на основі використання джерел із запропонованого списку основної навчальної літератури.

У структурі даного методичного посібника передбачені опорні конспекти лекцій до кожної з тем курсу, що носять практико-орієнтовний характер.

ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Вивчення навчальної дисципліни «Соціальна робота з сім'ями, жінками і дітьми» впроваджено відповідно до освітньо-професійної програми підготовки молодшого спеціаліста за напрямом підготовки 23 Соціальна робота, спеціальності 231 Соціальна робота. Програма складається з п'яти кредитів: 30 год. – лекції, 40 год. – практичні заняття, 80 год. – самостійна робота. Вид контролю: залік.

Предметом вивчення навчальної дисципліни є формування теоретичних знань та практичних навичок щодо соціальної роботи з різними категоріями сімей та можливостей упровадження їх у діяльність соціальних служб.

Метою викладання навчальної дисципліни «Соціальна робота з сім'ями і дітьми, жінками» є формування системи знань про основні поняття соціальної роботи з сім'ями і дітьми, жінками; засвоєння теоретичних положень і основоположних принципів соціальної роботи з сім'ями і дітьми; вивчення особливості основних напрямів, форм і методів соціальної роботи з сім'ями і дітьми, що цього потребують.

Основне завдання: оволодіння уміннями планувати, організовувати та здійснювати соціальну роботу із сім'ями, дітьми та жінками, вирішення проблем теоретичного і практичного характеру.

У результаті вивчення курсу студент оволодіває такими **компетентностями:**

I. Загальні компетентності (ЗК):

ЗК2. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.

ЗК5. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

ЗК 6. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.

II. Спеціальні (фахові, предметні) компетентності (СК):

СК1. Здатність розуміти сутність, напрямки та види соціальної роботи.

СК2. Здатність використовувати на практиці знання нормативно-правових актів соціальної роботи і соціального забезпечення.

СК5. Здатність виявляти потреби населення у соціальних послугах.

СК7. Здатність визначати шляхи подолання соціальних проблем і знаходити ефективні методи їх вирішення.

СК12. Здатність дотримуватися етики професійного спілкування і стандартів соціальної роботи.

Очікувані результати навчання:

РН3. Розв'язувати типові задачі в професійній діяльності.

РН5. Застосовувати етичні принципи і стандарти соціальної роботи у професійній діяльності.

РН6. Використовувати технології соціальної діагностики, профілактики, корекції із застосуванням сучасних форм та методів професійної діяльності.

РН7. Застосовувати на практиці нормативно-правові акти з питань надання соціальних послуг.

РН9. Здійснювати соціальне інспектування й оцінку потреб уразливих категорій громадян, у тому числі тих, хто опинився у складних життєвих обставинах.

РН13. Визначати зміст і види співпраці з представниками різних професій, груп, громад у професійній діяльності.

2. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни

Тема 1. Загальні відомості про шлюб та сім'ю

Тема 2. Сучасна соціальна робота з жінками, сім'ями і дітьми: зміст і методи

Тема 3. Психологічні технології в соціальній роботі

Тема 4. Технології соціальної роботи з окремими категоріями сімей

Тема 5. Соціально-педагогічний захист дитинства

ПРОГРАМА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ З КУРСУ

ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Тематичний план

№ з.п.	Назви тем, теми заняття	Кількість годин				
		денна форма				
		усього	у тому числі			
			л	пр	лаб	срс
1	2	3	4	5	6	7
Кредит 1. Загальні відомості про шлюб і сім'ю						
1	Тема 1. Сім'я як соціальний феномен	10	2	2		6
2	Тема 2. Структура та функції сім'ї	10	2	2		6
3	Тема 3. Сучасні проблеми сім'ї	10	2			8
		30	6	4		20
Кредит 2. Основи соціальної роботи з сім'єю						
4	Тема 4. Законодавча база соціальної роботи з сім'єю	10	2	4		4
5	Тема 5. Діагностика проблем сім'ї	10	4	4		2

6	Тема 6. Етичні засади соціальної роботи з сім'єю	10	2	2		6
		30	8	10		12
Кредит 3. Психологічні технології в соціальній роботі						
7	Тема 7. Психологія сімейних взаємин	15	4	4		7
8	Тема 8. Шляхи та умови подолання сімейних конфліктів	15	2	2		11
		30	6	6		18
Кредит 4. Технології соціальної роботи з окремими категоріями сімей						
9	Тема 9. Соціально-педагогічна робота із сім'ями з девіантними дітьми	10	2	4		4
10	Тема 10. Соціальна робота з неповною сім'єю	10	2	4		4
11	Тема 11. Соціально-педагогічна робота з неблагополучними сім'ями	10	2	4		4
		30	6	12		12
Кредит 5. Соціальна робота із дітьми та підлітками						
12	Тема 12. Теоретичні підходи до технологізації соціальної роботи з дітьми та підлітками	15	2	4		9
13	Тема 13. Методи соціальної роботи з дітьми, які є ВІЛ-інфікованими або хворими на СНІД	15	2	4		9
		30	4	8		18
	ВСЬОГО	150	30	40		80

Короткий зміст лекцій

Тема 1: Сім'я як соціальний феномен. Загальні відомості про шлюб та сім'ю. Історія сім'ї та шлюбно-сімейне законодавство

Ключові поняття:

Сім'я, шлюб, життєвий цикл сім'ї.

Дидактична мета та завдання: встановити предмет соціальної роботи з сім'ями з дітьми, розглянути загальні відомості про сім'ю та шлюб, встановити історичні типи та форми сімей, виявити відомості про сім'ю в концепціях відомих мислителів.

Виховна мета: виховувати зацікавленість дисципліною, прагнення отримувати нові знання самостійно.

План лекційного заняття:

1. Соціальна робота з сім'ями з дітьми як предмет.
2. Загальні відомості про сім'ю та шлюб.
3. Історичні типи та форми сімей.
4. Погляди на сім'ю в роботах відомих мислителів.

Тематична інформація

Мета курсу полягає у вивченні сутності сімейних правовідносин та їх особливості в різних типах сімей, технології соціальної роботи з сім'єю в цілому та різними типами сімей зокрема.

Завдання курсу:

- ознайомитися зі змістом понять та термінів (сім'я, шлюб, діти, дитинство, соціальна робота з сім'єю, соціальний супровід сім'ї, усиновлення, опіка, піклування, прийомна сім'я, ДБСТ, сімейне насильство, соціальне сирітство, діти вулиці, алкозалежні сім'ї);
- вивчити функції і типологію сімей;
- ознайомитися зі змістом внутрішніх та зовнішніх проблем сім'ї, вразливими категоріями дітей та сімей та їх специфічними проблемами;
- розглянути типову технологію соціальної роботи з сім'єю у стані кризи та технологію роботи з окремими категоріями сімей з дітьми. А саме: з сім'ями з дітьми з функціональними обмеженнями, обдарованими дітьми, з алкозалежними сім'ями з дітьми, з ознаками насильства, з альтернативними формами виховання.

Характерні риси сім'ї:

- наявність шлюбних або/чи кровних зв'язків між членами подружжя;
- спільність побуту;
- особливі морально-психологічні, емоційно-етичні та правові відносини;
- пожиттєва приналежність до сімейної групи;
- закритий характер сімейної групи гетерогенність;
- поліфункціональність;
- максимальний ступінь неофіційності контактів;
- історичність (зміна форм сімей залежно від історії).

Сім'я – це:

1) базований на шлюбі та/або на кровному споріднені мала соціальна група, члени якої пов'язані спільністю побуту (проживання) та веденням спільного господарства, взаємною відповідальністю та обов'язками.

2) (історичний підхід) форма людської спільності, яка складається з поєднаних шлюбом чоловіка та жінки, дітей (власних або всиновлених).

3) коло осіб пов'язані правами та обов'язками, що впливають із шлюбу, родинних стосунків. Усиновлення або інших форм прийняття дітей на виховання.

4) (соціологічний підхід) найважливіша форма організації особистого побуту, вид соціальної спільності, мала група, заснована на подружньому союзі та родинних зв'язках або усиновленні, на відносинах між чоловіком та жінкою, братами і сестрами та іншими родичами. Які живуть разом та ведуть спільне господарство.

5) (педагогічний підхід) соціально-педагогічний інститут та соціальна система, яка є підсистемою суспільства і включає в себе інші підсистеми тобто членів сім'ї, це первинний контактний колектив.

Ознаками шлюбу є:

1) добровільність, тобто наявність добровільної згоди обох з подружжя (ст. 24 СК);

2) досягнення шлюбного віку жінкою та чоловіком, що вступають в шлюб (ст. 22 СК);

3) реєстрація шлюбу у встановленому законом порядку органом, визначеним Сімейним кодексом;

4) спрямованість на утворення особистого сімейного союзу чоловіка і жінки.

Умови вступу в шлюб - це ті умови, дотримання яких необхідне для правозгідності шлюбу. Правозгідним відповідно до ст. 37 СК є шлюб, який укладено з дотриманням вимог закону. До випадків неправозгідності шлюбу відносяться: визнання шлюбу недійсним у судовому порядку, а також недійсність шлюбу з підстав, передбачених пунктами 1-3 ст. 39 СК, та подальше анулювання актового запису про шлюб органом РАЦСу.

Відповідно до нового Сімейного кодексу *умовами вступу в шлюб є:*

1) взаємна вільна згода жінки та чоловіка на укладення шлюбу, тобто шлюб має бути добровільним;

2) досягнення особами, що бажають вступити в шлюб, на день реєстрації шлюбу шлюбного віку.

Відмінності сім'ї та шлюбу:

- шлюбом пов'язані лише чоловік та жінка, а до сім'ї входять діти та родичі;

- шлюб є частиною сім'ї, сім'я – єдність шлюбних та родинних відносин;

- шлюб створюється державними органами, сім'я – самими членами.

Форми сімейно-шлюбних відносин:

- на основі контракту;
- примусу;
- як ритуальне виконання соціально-нормативних установок;
- на основі любові.

Сім'я є системою, в структурі якої виділяють підсистеми, кордони і ролі.

Підсистеми сім'ї:

- подружжя;
- батьки;
- діти.

Сімейні кордони:

- зовнішні – між сім'єю та соціумом
- внутрішні – між членами сім'ї.

Типи сімейних кордонів:

- чіткі – члени сім'ї автономні;
- ригідні – надто закриті, члени ізольовані;
- дифузні – розмиті, немає розрізнення ролей в сім'ї.

Життєвий цикл сім'ї – послідовність зміни подій та стадій у розвитку сім'ї.

Кожна сім'я проходить декілька стадій свого життєвого циклу, які пов'язані з певними проблемами і специфічними труднощами. Хоча існують різні класифікації стадій сімейного життя, всі вони відзначають приблизно ті самі характерні явища і зміни. Можна виокремити наступні стадії існування сім'ї:

- стадії бездітності (від одруження);
- стадія репродуктивного батьківства (від народження першої дитини до народження останньої);
- стадія прабатьківства (від народження першого онука або онучки та відокремлення дітей від батьків до смерті одного чи обох прабатьків).

Сімейні правила – стабільно використовувані способи поведінки і взаємодії, які визначають розподіл сімейних ролей і функцій, місце в системі ієрархії, межі дозволеного і т.д.

Характерні риси сімейних правил:

- люди в процесі життя постійно виробляють правила сімейної взаємодії;
- на різних стадіях життєвого циклу сімейні правила переглядаються.

Основна мета правил – контроль способів взаємодії в сім'ї, а також встановлення способів покарання за недотримання встановленого.

У кожній родині правила.

Наукові дослідження форм і типів сімей розпочалися у др. пол. XIX ст. Вони спиралися на еволюційне вчення Дарвіна. *І. Баховен* у 1861 році у праці «Материнське право» запропонував вважати найдавнішою формою відносин між статтями вважати проміскуїтет (нічим не обмежені статеві зносини з багатьма партнерами) або гетеризм, на зміну якого приходить матріархат.

Д. Мак-Леннан у 1877 р. у роботі «Первісний шлюб» незалежно від *І. Бахофена* довів існування матріархату.

У 1877 р. вийшла книга *Л. Маргана* «Давнє суспільство». В ній дослідив різні типи сімей в різні періоди історії.

У 1884 р. з'явилася книга *Ф.Енгельса* «Походження сім'ї, приватної власності, держави». Він пов'язав основні етапи розвитку сім'ї з розвитком матеріального виробництва, виробничих сил.

В період *Античності* існувала точка зору, що суспільство і сімейне життя гармонійне. Поліси мали підкорятися інтересам держави, а сімейне життя в свою чергу визначалося законами полісу.

Сократ (469-399 рр. до н.е.). він не писав творів. Ходив Афінами і розмовляв з молодими людьми. Вважав, що в сім'ї повинно бути благо, але воно повинно бути благом не тільки для людини, але і для суспільства. Воно є тільки тоді, коли чоловік і жінка керують справами за допомогою розуму.

Основами шлюбу є доброзичливість, участь, любов.

Відносини в родині мають бути суворо регламентовані. Діти обов'язково повинні бути вдячні батькам, а якщо ні, то в дорослому житті їм ніхто не буде вдячний за послугу.

Ксенофон (430-354 рр. до н.е.) в книзі «Спогади про Сократа» написав розділ «Домоустрій». Вважав, що пари з'єднуються для народження дітей, для продовження роду людського. За допомогою утворення пари – старці здобувають годувальників. Вважав, що жінці необхідно сидіти вдома,

а чоловікам займатися забезпеченням сім'ї. Сімейний добробут залежить від того яка жінка домогосподиня.

Платон (427-347 рр. до н.е.) «Держава», «Закони». Вважав, що кожен чоловік має одружитися до 35 років. Відмова брати шлюб вважається злочином. Хто не бажає одружуватися має сплачувати податок. Велике значення має підготовленість до шлюбу і те, з якої сім'ї вони походять. Головне призначення в шлюбі вбачав у народження дітей.

Аристотель (384-322 рр. до н.е.) Вважав, що сім'я це первинний вид соціальної взаємодії людей і вона є тією ланкою, з якої виникає держава, бо кілька сімей можуть створити власне поселення і в результаті розвитку утворити державу. Вважав, що чоловік має провідне становище в сім'ї, а жінка підлегле, а держава виконує функцію свахи. Пропонував встановити шлюбний вік.

Шлюб в думках мислителів періоду Відродження має базуватися на добровільному союзі.

Т.Мор був прихильником моногамної сім'ї, відстоював патріархат і вільний вибір партнера для шлюбу. Вважав підходящим віком для укладання шлюбу для жінки 18 років, а для чоловіка – 22. дошлюбні відносини каралися. Розлучення могло тільки відбутися у випадку зради одного з членів подружжя.

Т.Кампанелла «Місто Сонця». Був за рівноправність між чоловіками та жінками. Держава суворо регламентувала існування любові. Але шлюб мав укладатися між кращими і між гіршими. Не допускалося змішання. Але має бути рівновага, тому товсті + худі. Час зачаття мов вираховувати астролог. Підходящим віком для укладання шлюбу вважав 19 років для жінок, 21 – для чоловіків.

Джерарж Уінстенлі «Закон свободи». Проголосив повну свободу у виборі партнера, шлюби мали складатися лише по взаємному коханню. Молоді повинні отримувати придане з державного майна. Дітей повинні виховувати лише батьки, а не суспільство. Добробут сім'ї становив добробут

держави, отже держава мала охороняти життя людини.

Мальтус стверджував, що «населення збільшується з геометричною прогресією, а засоби існування з арифметичною». Вважав, що сім'я пов'язана з дітонародженням, а не з любов'ю. Кількість дітей залежить від того, скільки вони можуть прогодувати. В державі не повинно існувати державної підтримки та благодійності, тому що породжується бідність.

Завдання для самостійної роботи

1. Завдання для самоконтролю теоретичних положень та подальшого опрацювання теми:

1. Назвіть характерні риси сім'ї?
2. Сформулюйте визначення понять «сім'я», «шлюб».
3. Назвіть ознаки шлюбу відповідно до ст. 21 Сімейного кодексу України.
4. Перелічіть умови вступу в шлюб відповідно до нового Сімейного кодексу.
5. Назвіть, що є перешкодами для укладення шлюбу.
6. Які Ви знаєте форми сімейно-шлюбних відносин?
7. Дайте визначення поняттю «Життєвий цикл сім'ї».
8. Охарактеризуйте історичні типи та форми сімей.
9. Розкрийте основні погляди на сім'ю в роботах відомих мислителів.
10. Законспекуйте та охарактеризуйте особливості становлення сім'ї.
11. Яка з фаз життєвого циклу сім'ї на вашу думку є найбільш значущою?
12. Розкрийте суть основних понять даної теми (зазначені вище).

2. Підготувати доповіді/реферати/презентації на теми:

- Важливість сім'ї в житті людини. Взаємовплив сім'ї та суспільства.
- Важливість поняття «сім'я» та «шлюб».
- Сім'я як система. Сімейні підсистеми. Сімейні кордони (межі).

Сімейні правила. Життєвий цикл сім'ї.

- Історичні форми існування шлюбу та сім'ї.
- Видатні мислителі про шлюб та сім'ю.
- Еволюція сімейно-шлюбного законодавства протягом історії.

Рекомендована література:

1. Єрьоміна Л.Є. Практикум з соціальної роботи. Част. I : навч. посіб. для студ. вищ. навч. Закладів. Мелітополь : ФОП Однорог Т. В., 2017. 140 с.
2. Карпенко О.Г. Теорія і практика соціальної роботи: навчальний посібник. К.: Видавничий Дім «Слово», 2015, 408 с.
3. Кодекс про шлюб та сім'ю України
4. Палюх М. Соціальна педагогіка і соціальна робота: монографія. Кам'янець-Подільський: ПП Буйницький О. А. 2013. 200 с.

Тема 2: Типологія та функції сім'ї

Ключові поняття:

Сім'я, функції, функції сім'ї.

Дидактична мета та завдання: визначити функції та типології сімей.

Виховна мета: виховувати зацікавленість дисципліною, прагнення отримувати нові знання самостійно.

План лекційного заняття:

1. Основні функції сім'ї.
2. Типологія сімей за різними науковцями.

Тематична інформація

Функція сім'ї – діяльність членів сім'ї спрямована на задоволення їх потреб.

Єдиної типології функцій сім'ї не існує, існують класифікації різних авторів, які відрізняються за ступенем деталізації.

Проаналізувавши різні класифікації можна виділити такі функції сім'ї:

• репродуктивна;	• гедоністична;
• первинної соціалізації;	• комунікативна;
• виховна;	• рекреативна;
• соціального контролю за поведінкою членів сім'ї;	• функція акумуляції та збереження родинних цінностей, передання соціального статусу;
• економічна;	• філіцитологічна;
• господарчо-побутова;	• психотерапевтична;
• сексуально-еротична;	

- функція безпеки;
- персоналітарна.

Дисфункція – неправильне виконання або невиконання певних функцій.

Причини дисфункціонування сім'ї:

- 1) Центральні потреби одного або кількох членів сім'ї не задовольняються;
- 2) Не узгоджуються основні потреби різних членів сім'ї;
- 3) Способи задоволення потреб взаємовиключаються або не влаштовують членів сім'ї;
- 4) Потреби одного з членів сім'ї є надмірними.

Репродуктивна (демографічна, генеративна) – функція забезпечення біологічного відтворення суспільства і задоволення потреби людини в дітях, кількісне та якісне дітонародження. Існує три типи репродукції:

- багатодітна;
- малодітна.
- середньодітна;

Виховна – соціалізація молодого покоління, підтримання безперервності суспільства, задоволення потреб у батьківстві, контактах з дітьми, їх вихованні, самореалізації в дітях;

Економічно-побутова – підтримання фізичного здоров'я членів суспільства, економічне утримання неповнолітніх і непрацездатних;

Функція первинного соціального контролю – сім'я здійснює первинну моральну регламентацію поведінки людини в різних сферах життєдіяльності, а також відповідальності і зобов'язань у стосунках між чоловіком і дружиною, батьками і дітьми, формує і підтримує моральні і правові санкції за неналежну поведінку і порушення моральних взаємин між членами сім'ї;

Духовно-емоційна – забезпечує розвиток особистісних якостей членів сім'ї, сприяє їх духовному взаємозбагаченню, здійснює емоційну стабілізацію індивідів і їх психологічну терапію, психологічний захист, надає емоційну підтримку;

Сексуальна – суспільна роль полягає у реалізації сексуального контролю щодо особи, індивідуальна – у задоволенні сексуальних потреб людини.

Комунікативна – створення сприятливого емоційно-психологічного сімейного мікроклімату, необхідного для емоційно-психологічного відтворення сил членами сім'ї, внутрішньо-сімейне спілкування подружжя, батьків та дітей, сім'ї та оточуючого середовища, духовний контакт, інтелектуальний розвиток кожного члена сім'ї, сприятливий психологічний клімат.

Психологічний клімат – це стійкий емоційний настрій, результат характеру та якості взаємовідносин членів сім'ї. Він може бути

- сприятливий;
- суперечливий
- несприятливий;

Рекреативна – організація дозвілля та відпочинку членів сім'ї, сімейного туризму, занять спортом, відвідування культурних заходів.

Функція безпеки – охорона біологічного та соціального буття членів сім'ї, захист від психологічної та фізичної небезпеки, ситуацій, що виникають в результаті загальних криз в країні, політичної нестабільності, міжнаціональних конфліктів, війн, хвороб, тощо.

Гедогістична (функція насолоди) – задоволення потреб у психологічному та фізичному комфорті.

В залежності від того, яка функція є провідною формується **сімейний уклад** – встановлений порядок, певний устрій сімейного життя.

Сімейний уклад буває:

- господарчо-побутовий,
- інтимно-особистий,
- морально-психологічний,
- сімейно-батьківський,
- орієнтований на дозвілля

Типологія - це розчленування із наступним групуванням за допомогою їх узагальнення модулі або типу, яке використовується з метою порівняння суттєвих зв'язків, функцій, відносин.

Завдання для самостійної роботи

1. Завдання для самоконтролю основних теоретичних положень та подальшого опрацювання теми:

1. Дайте визначення поняттю «функція сім'ї».
2. Назвіть 5 основних функцій, як спрямовані безпосередньо на відтворення життя за А. Харчев і М. Мацковський.
3. Назвіть функції за Н.Юркевич.
4. Охарактеризуйте репродуктивну (демографічну, генеративну) функцію.
5. На Вашу думку на скільки важливий сімейний уклад?
6. Які Ви знаєте типи сімей за приналежністю до певної соціальної спільноти?
7. Які бувають сім'ї за юридичними взаємостосунками батьків та дітей?
8. Назвіть типи сімей за критерієм просторово-територіальної локалізації.
9. Які Ви знаєте типи сімей згідно зарубіжної літератури?
10. Поясніть поняття екзогамія та ендогамія, бігамний шлюб.

2. Підготуватися до семінарського заняття на тему: «Функції і типологія сім'ї»

Рекомендована література:

1. Енциклопедія фахівців соціальної сфери. За заг. ред. проф. І. Д. Зверевої, К. : Універсум, 2012. 536 с.
2. Єр'оміна Л.Є. Практикум з соціальної роботи. Част. I : навч. посіб. для студ. вищ. навч. Закладів. Мелітополь : ФОП Однорог Т. В., 2017. 140 с.
3. Карпенко О.Г. Теорія і практика соціальної роботи: навчальний посібник. К.: Видавничий Дім «Слово», 2015, 408 с.
4. Палюх М. Соціальна педагогіка і соціальна робота: монографія. Кам'янець-Подільський: ПП Буйницький О. А. 2013. 200 с.
5. Седих К. В. Психологія сім'ї : навч. посіб. 2-е вид., стер. К. : Академія, 2017. 192 с.
6. Семигіна Т. Сучасна соціальна робота. Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2020. 275 с.

Тема 3: Сучасні проблеми сім'ї

Ключові поняття:

Соціальна проблема, сім'я, проблеми сім'ї, демографічна політика.

Дидактична мета та завдання: визначити сімейні зміни, розглянути типологія сімейних проблем, виявити фактори проблем сучасної сім'ї та основні показники кризового стану сім'ї.

Виховна мета: виховувати зацікавленість дисципліною, прагнення отримувати нові знання самостійно.

План лекційного заняття:

1. Інтерпретація сімейних змін в сучасній літературі. Типологія сімейних проблем.
2. Зовнішні фактори проблем сучасної сім'ї. Основні показники кризового стану сім'ї.

Тематична інформація

Сучасна криза в сім'ї пояснюється соціально-економічною кризою, яка призводить до краху сім'ї. Оскільки сім'я є підсистемою суспільства, то зміни в суспільстві призвели до змін в сім'ї.

Т. Свядьбіна вважає, що внаслідок економічної реформи сім'я втратила економічну незалежність, а через невиконання економічної функції сім'я була змушена відмовитися від виконання інших функцій в повному обсязі. Посилилася дія лише однієї функції сім'ї – терапевтичної. Вбачає лише один вихід з такої ситуації – це створення малого сімейного бізнесу.

В.Галецький погоджується з тим, що в сім'ї існує криза, але сумнівається, в тому що вона викликана саме економічними чинниками. Вважає, що не слід шукати економічні проблеми, тобто доводити наявність кризи, а треба визначити чи вона є фундаментальною чи тимчасовою.

Третя група дослідників вважає, що замість терміну «криза» треба вживати термін «**точка біфуркації**» (від лат. біфуркус – розділення, роздвоєння)

Соціальна проблема – обставина, яка торкається великої або значної кількості людей та визнається соціально небажаною, негативною однак такою, яка піддається ліквідації або засобами соціального впливу.

Класифікація проблем сім'ї

- нормативні,
- ненормативні.

Термін «*нормативний стрес*» або «нормативна криза» запропонувала американська дослідниці Ронна Раппопорт.

Уважаючи сучасну *нуклеарну сім'ю* результатом еволюції суспільства від аграрного типу до індустріального, американські вчені звертають увагу на те, що, з одного боку, вона існує автономно, а з іншого — залежить від соціально-професійної структури суспільства. Вплив суспільства на сім'ю проявився насамперед у зміні соціального статусу жінки. Раніше чоловік був одноосібним господарем сім'ї, власником сімейного майна й забезпечував її економічну самостійність. З еволюцією суспільства жінка отримала однакові з чоловіком права брати участь у вирішенні сімейних проблем, а отже, у виробничому процесі, громадському житті.

Намагання розв'язати цю проблему, адаптуватися до вимог соціально-професійної структури суспільства породили новий тип сім'ї, яка досить успішно поєднує ціннісні орієнтації подружжя на утворення власної сім'ї та їхні професійні інтереси. Це так звана «*бікар'єрна сім'я*», яка поширена в основному в «середньому класі», у деяких прошарках інтелігенції.

У бікар'єрних сім'ях чоловік і жінка розподіляють між собою домашні обов'язки, поважають і допомагають самореалізуватися не тільки в сім'ї, а і кар'єрно.

Отже, **сім'я** — це надзвичайно суттєвий елемент соціальної структури суспільства. Зміни, які відбуваються в сім'ї, впливають на характер суспільних відносин, на стан і розвиток самого суспільства. Тому тип сім'ї як однієї з підсистем суспільної системи не може бути довільним, він санкціонується суспільством. Сімейна діяльність регулюється і спрямовується традиціями, звичаями, нормами, що панують у суспільстві за певних історичних умов.

Одним із основних чинників кризи сім'ї є її економічні труднощі, не виправдання сподівань молодого подружжя на досягнення певного матеріального забезпечення, відсутність життєвих перспектив.

За умов ринкової економіки сім'я потребує не благодійних заходів, а радикальних змін її статусу в суспільстві. Звичайно, кожна родина має сама дбати про свій добробут, але держава повинна створити для цього належні економічні та правові умови.

Демографічна політика — це цілеспрямована діяльність державних органів і інших соціальних інститутів у сфері регулювання процесів відтворення населення, покликана зберігати або змінювати тенденції динаміки чисельності, структури, розселення і якості населення. Вона розглядається як органічна частина соціальної політики, специфічна по своїх цілях і частково по методах їх досягнення, але узгоджена з іншими сферами, такими, як регулювання умов зайнятості і праці, а також рівня життя і соціального забезпечення населення, освіти, охорона здоров'я тощо.

Суб'єкт демографічної політики - держава як засіб державного впливу на відтворення населення в потрібному для суспільства напрямі.

Об'єкт - складні і важко завбачувані демографічні процеси - народжуваність і смертність, заходи щодо оптимізації їх співвідношення з точки зору досягнення найтривалішого періоду активної творчої діяльності і середньої тривалості життя людини. Більшість здійснюваних у сфері демографічних відносин явищ: шлюбність, розлученість, міграція були і залишаються, в основному, особистою справою індивіда, подружньої пари, сім'ї. Тому управління демографічною поведінкою не може спиратися на будь-яке адміністрування, примус чи заборони.

Основні елементи політики народонаселення

- вплив на умови праці (визначення меж працездатного віку, масштабів зайнятості працездатної частини населення, тривалість робочого дня і робочого

тижня, турбота про охорону праці, кваліфікаційна і спеціальна підготовка, профорієнтація і ін.);

- поліпшення життєвих умов всіх верств населення (підвищення реальної заробітної плати або рівня доходів, поліпшення житлових умов, забезпечення можливості користуватися побутовими послугами і досягненнями культури, медичним обслуговуванням; збільшення вільного часу і ін.);

- дія на відтворення населення (природне відновлення поколінь, міграційна рухливість, соціальна мобільність).

Термін «*контроль народжуваності*», або регулювання народжуваності, використовують для опису дії держави на процес народжуваності, головним чином з метою зниження її рівня і скорочення темпів зростання населення в країні. Термін був введений у оборот Маргарет Сенджер, що відкрила в 1916 р. в Нью-Йорку першу в Америці клініку по попередженню вагітності.

Термін «*планування сім'ї*» використовується в двох основних смислових контекстах. На *макрорівні* під плануванням сім'ї розуміється діяльність державних і недержавних організацій (програми, комплекси заходів), направлена на створення умов для реалізації відповідального батьківства, для досягнення кожною сім'єю бажаного числа дітей. На практиці ця діяльність в основному направлена на стимулювання обмеження народження дітей в сім'ях, тому програми планування сім'ї іноді називаються програмами контролю народжуваності.

Демографічна політика є комплексом різних заходів:

- *економічних* (оплачувані відпустки і різна допомога при народженні дітей; допомога на дітей залежно від їх числа, віку, типу сім'ї; позики, кредити, податкові і житлові пільги і так далі)

- *адміністративно-правових* (законодавчі акти, що регламентують шлюби, розлучення, положення дітей в сім'ях, аліментні обов'язки, охорону материнства і дитинства, аборти і використання засобів контрацепції, соціальне

забезпечення непрацевдатних, умови зайнятості і режим праці працюючих жінок-матерів, внутрішню і зовнішню міграцію і тому подібне)

• *виховних і пропагандистських мір*, покликаних формувати громадську думку, норми і стандарти демографічної поведінки, певний демографічний клімат в суспільстві.

Термін «*сімейна політика*» використовується іншим як самостійний термін для позначення діяльності державних і інших служб по соціальному захисту сім'ї, по наданню адресної підтримки сім'ям певних типів.

Сімейну політику можна визначити як цілеспрямовану діяльність державних органів і інших соціальних інститутів, покликану створювати оптимальні умови для виконання сім'єю її функцій, гармонізувати відносини між особою, сім'єю і суспільством.

Демографічна політика не може і не повинна підміняти собою соціальну і, економічну політику. Спроби вирішувати соціально-економічні проблеми заходами демографічної політики ніколи не приводили до бажаних і ефективних результатів.

Специфічні проблеми сучасної сім'ї.

Умовно життєвий цикл сім'ї може бути розділений таким чином:

1. Період залицяння.
2. Фаза проживання подружжя без дітей (або стадія монади).
3. Сім'я з маленькою дитиною (або стадія тріади)
4. Фаза стабілізації або зрілого шлюбу
5. Фаза, в якій діти поступово покидають будинок
6. Фаза «порожнього гнізда»
7. Фаза, в якій хтось із партнерів залишається один після смерті іншого.

Завдання для самостійної роботи

1. Завдання для самоконтролю основних теоретичних положень та подальшого опрацювання теми:

1. Охарактеризуйте поняття «нормативний стрес»

2. Назвіть зовнішні фактори проблем сучасної сім'ї.
3. Що таке демографічна політика?
4. Що є суб'єктом і об'єктом демографічної політики?
5. До основних елементів політики народонаселення відносяться..
6. Поясніть термін «контроль народжуваності».
7. Що є морально-етичною і правовою основою планування сім'ї?
8. Перелічіть специфічні проблеми сучасної сім'ї.
9. Опишіть динаміку сімейного конфлікту.

2. Запишіть визначення та проаналізуйте у різних джерелах тлумачення деяких понять, а саме: «соціальна проблема», «нуклеарна сім'я», «бікар'єрна сім'я», «демографічна політика», «планування сім'ї».

Рекомендована література:

1. Дорожня карта реформи: міцні сім'ї, захищені діти: методичний посібник. Автори-упорядники: Г. Посталюк, Н. Татарчук, О. Мороз, Д. Дощук, Ф. Герасимчук, Київ. 2018, с.48.
2. Енциклопедія фахівців соціальної сфери. За заг. ред. проф. І. Д. Звереві, К. : Універсум, 2012. 536 с.
3. Запобігання і протидія насильству в сім'ї : методичні рекомендації для соціальних працівників. Київ : ДЦССМ, 2004. 192 с.
4. Кубіцький С.О. Технології соціально-педагогічної роботи в зарубіжних країнах: Навч. посіб. 3-тє вид. доп. і перероб. К.: Міленіум, 2015. 300 с.
5. Седих К. В. Психологія сім'ї : навч. посіб. 2-е вид., стер. К. : Академія, 2017. 192 с.
6. СемигінаТ. Сучасна соціальна робота. Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2020. 275 с.

Тема 4: Законодавча база соціальної роботи з сім'єю

Ключові поняття:

Законодавча база, індивідуальна робота, групова робота, Закон України «Про соціальні послуги», законодавчі засади.

Дидактична мета та завдання: визначити законодавчу, нормативно-правову основу соціальної роботи в Україні.

Виховна мета: виховувати зацікавленість дисципліною, прагнення отримувати нові знання самостійно.

План лекційного заняття:

1. Основні види, форми, методи соціальної роботи з сім'єю.
2. Законодавчі засади соціального захисту сім'ї.
3. Структури та організації, які займаються соціальною роботою з сім'єю.

Тематична інформація

В узагальненому вигляді науковці виокремлюють такі **форми** соціальної роботи із сім'єю:

- індивідуальна робота з кожним членом родини;
- спільна робота з усіма членами родини;
- групова робота, що виходить за межі родини.

Індивідуальна робота допомагає компенсувати членам сім'ї відсутній досвід позитивного ставлення до інших людей, якого, зазвичай, бракує у неблагополучних сім'ях. Адже ці сім'ї набули великого досвіду конфліктів, розлучень, взаємних образ членами сім'ї один одного тощо. Натомість доброзичливих відносин, взаємоповаги, любові членам сім'ї часто бракує.

Вона включає в себе індивідуальні бесіди, консультації, практичні заняття спрямовані на:

- формування доброзичливих стосунків між членами сім'ї;
- розуміння труднощів інших членів родини;
- переконання у необхідності взаємопідтримки;
- прищеплення індивідуальних навичок відновлення добрих стосунків;
- формування навичок позитивного сімейного життя: планування сімейного бюджету, ведення домашнього господарства, організації дозвілля;

- надання знань і умінь кожному члену родини щодо можливості організувати взаємодію з державними органами, іншими зовнішніми установами;

- розвиток самоповаги, відчуття власної значимості, відновлення (набуття) пристойного соціального статусу.

У результаті індивідуальної роботи кожний член сім'ї може визначити свої особисті проблеми і навчитися їх вирішувати.

До найбільш розповсюджених **групових форм** належать:

Для досягнення поставленої мети застосовуються такі **методи роботи**:

- різноманітні комунікативні тренінги,
- тестування,
- індивідуально-групові психологічні консультації,
- психологічний театр мініатюр,
- лекції та семінари,
- проектні методики,
- шоу-програми,
- тематичні КВК та ін.

Спільна робота з усією родиною базується на використанні методів сімейної терапії, які служать налагодженню внутрішньо-сімейних відносин. Однією із ефективних форм сімейної терапії є сумісне обговорення проблем і конфліктів (сімейні конференції), які сприяють налаштуванню контактів між членами родини, виявленню найбільш розповсюджених, але неконструктивних моделей взаємостосунків, які часто стають джерелом конфлікту. Аналіз хибної поведінки за участі всіх членів родини дає можливість оприлюднити помилки внутрішньо-сімейного спілкування, спільно знайти альтернативні засоби, замінити неконструктивні прояви конструктивними.

Групова робота доцільна тоді, коли ситуація в родині характеризується соціальною ізоляцією (що виникає досить часто), і від того в родині панує низька самооцінка, острах неприйняття суспільством. У ході групової роботи з

іншими сім'ями члени родини здобувають досвід налагодження контактів і спілкування з іншими людьми. У такий спосіб можна боротися із соціальною ізоляцією.

Закон України «Про соціальні послуги» розрізняє такі *види соціальних послуг*:

- соціально-побутові,
- соціально-економічні,
- соціально-психологічні,
- соціально-педагогічні,
- соціально-медичні,
- інформаційні послуги,
- послуги з працевлаштування,
- послуги з професійної реабілітації осіб з обмеженими фізичними можливостями (стаття 5).

Законодавчу, нормативно-правову основу соціальної роботи в Україні, як і в інших країнах світу, визначають правові документи, які умовно згруповані у п'ять груп відповідно до суб'єктів їх видання:

- регламентуючі, дорадчі документи світового співтовариства (акти, декларації, пакти, конвенції, рекомендації, резолюції ООН, ВООЗ, МОП, ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ та ін);

- внутрішньодержавні юридичні акти (Конституція, закони, укази, розпорядження Президента України, постанови уряду України, накази, рішення колегій та інструкції Міністерства праці та соціальної політики, Міністерства освіти і науки, Міністерства охорони здоров'я, Державного комітету у справах сім'ї та молоді та ін.);

- документи суб'єктів України, які забезпечують реалізацію законів на своїй території, виконання регіональних законоположень, виконання республіканських (Автономна Республіка Крим) нормативних законоположень з правом законодавчої ініціативи;

- документи муніципальних утворень (міські і сільські райони, мікрорайони (трудові колективи));

- рішення, накази, розпорядження безпосередньо закладів та організацій.

Законодавчу базу соціальної роботи в Україні становлять такі міжнародні документи:

- Загальна декларація прав людини (ООН, 10 грудня 1948 р.),

- Міжнародний пакт про цивільні і політичні права,

- Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (Нью-Йорк, 19 грудня 1966 р.).

Дуже важливим для правової основи соціальної роботи є Закон України від 5 жовтня 2000 р. № 2017-ІІІ «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії».

Основні засади державної політики щодо ветеранів праці та громадян похилого віку висвітлені у Законі України від 16 грудня 1993 р. № 3721-ХІІ «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку». Держава гарантує кожному ветерану праці та громадянину похилого віку належний рівень життя, задоволення різноманітних життєвих потреб, надання різних видів допомоги визначеними шляхами.

У Законі України від 14 січня 1998 р. № 16/98 «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» визначається поняття загальнообов'язкового державного соціального страхування — це система прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає надання соціального захисту, що включає матеріальне забезпечення громадян у разі хвороби, повної, часткової або тимчасової втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати страхових внесків власником або уповноваженим ним органом, громадянами, а також бюджетних та інших джерел, передбачених законом.

Окремі закони визначають порядок державної соціальної допомоги різним категоріям громадян: «Про охорону дитинства», «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям», «Про статус і соціальний захист громадян, що постраждали в результаті Чорнобильської катастрофи», «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам», «Про основні принципи соціального захисту ветеранів праці й інших громадян літнього віку».

В Україні немає закону, який би визначав правове регулювання соціальної роботи у різних сферах суспільства: правове визначення поняття «соціальна робота» та іншого термінологічного апарату, соціальних гарантій, соціальних послуг, прав і обов'язків соціальних працівників тощо. У 2001 р. в Україні прийнято Закон від 21 червня 2001 р. № 2558-14 «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю», який регулює правове забезпечення соціальної роботи з дітьми та молоддю.

Відповідно до Закону України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю»

Суб'єктами соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю є:

- уповноважені органи, що здійснюють соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю;
- фахівці із соціальної роботи;
- об'єднання громадян, благодійні, релігійні організації;
- юридичні та фізичні особи, які надають соціальні послуги сім'ям, дітям та молоді;
- волонтери у сфері соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю.

До уповноважених органів належать:

- органи виконавчої влади;
- органи місцевого самоврядування;
- центри соціальних служб та їх спеціалізовані формування;
- служби у справах дітей.

Завдання для самостійної роботи

1. Завдання для самоконтролю основних теоретичних положень та подальшого опрацювання теми:

1. Назвіть відомі Вам форми соціальної роботи із сім'єю.
2. Що відноситься до формування навичок позитивного сімейного життя?
3. Які Ви знаєте основні форми індивідуальної роботи з членами сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах?
4. На чому базується спільна робота з усією родиною?
5. Коли доцільно проводити групову роботу?
6. В чому полягає сенс роботи групи взаємодопомоги сімей?
7. Згідно Закону України «Про соціальні послуги» як існують види соціальних послуг?
8. Перелічіть внутрішньодержавні юридичні акти, які виступають законодавчими засадами соціального захисту сім'ї в Україні.
9. Які міжнародні документи становлять законодавчу базу соціальної роботи в Україні ?
10. Перелічіть основні права і свободи громадян України, які гарантує Конституція України, прийнята 28 червня 1996 р.
11. Охарактеризуйте державні соціальні стандарти і нормативи згідно Закону України від 5 жовтня 2000 р. № 2017-ІІІ «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії».
12. Дайте визначення поняттю «загальнообов'язкове державне соціальне страхування».
13. Що є суб'єктами соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю?

2. Здійснити порівняльний аналіз вітчизняного законодавства з питань соціального захисту сімей із зарубіжними (будь-якої країни на вибір) або міжнародними нормативними актами.

Рекомендована література:

1. Закон України Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2000, № 35. С. 290.
2. Закон України Про соціальні послуги. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 45. С. 358.
3. Закон України Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 42. С. 213.
4. Енциклопедія фахівців соціальної сфери. За заг. ред. проф. І. Д. Зверєвої, К. : Універсум, 2012. 536 с.
5. Палюх М. Соціальна педагогіка і соціальна робота: монографія. Кам'янець-Подільський: ПП Буйницький О. А. 2013. 200 с.
6. Семигіна Т. Сучасна соціальна робота. Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2020. 275 с.
7. Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоді» від 21 червня 2001 року № 2558-III [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.search.ligazakon.ua>

Тема 5. Діагностика проблем сім'ї

Ключові поняття:

Сім'я, діагностика, методика.

Дидактична мета та завдання: визначити загальна технологія методик обстеження, методики обстежень сім'ї як цілого та між подружжям та методики обстежень відносин між батьками та дітьми.

Виховна мета: виховувати зацікавленість дисципліною, прагнення отримувати нові знання самостійно.

План лекційного заняття:

1. Загальна технологія методик обстеження.
2. Методики обстежень сім'ї як цілого та між подружжям.
3. Методики обстежень відносин між батьками та дітьми.

Тематична інформація

Діагностичні методи активно розвивалися після 90-х років, з'явилися

перші повноцінні видання з психології сімей, введені навчальні програми.

Діагностика сім'ї - постійно присутній елемент діяльності соціального педагога. Враховуючи складність проблем, необхідна система періодичного збору, узагальнення і аналізу соціально-педагогічної інформації про процеси, що протікають у сім'ї, ухвалення на цій основі стратегічних і тактичних рішень.

Сутність соціально-педагогічного моніторингу сім'ї полягає в комплексному використуванні всіх джерел даних про процеси і події сімейного життя, що носять як природний характер (інформація, пропонується членами сім'ї за власною ініціативою; безпосередній і опосередкований нагляд, твори і графічні роботи дітей про сім'ю і т.д.), так і одержані в ході спеціально організованого дослідження (опитування, анкетування, метод експертних оцінок, біографічний метод, психологічні методики на виявлення показників внутрішньо-сімейних відносин і т.д.).

Необхідну інформацію, що дозволяє дати кваліфіковану оцінку взаємин подружжя, фахівець отримує за допомогою діагностичних опитувальників, які виявлятимуть особливості спілкування і взаємин, якості особистості подружжя, способи проведення сімейного дозвілля, спільність інтересів і цінностей, а також дозволяють зрозуміти морально-психологічні основи подружніх відносин.

Особистісна сумісність (психологічний рівень подружньої сумісності) - це автоматичний розподіл психологічного навантаження, вироблення оптимальних способів спілкування, розуміння спонтанних проявів партнера та адекватне реагування на них.

Пристаюючи до вивчення морально-психологічних основ подружніх відносин, може використовувати тести, діагностують подружні конфлікти, задоволеність шлюбом, його стабільність.

Методики дослідження міжособистісних відносин у системі «батько-дитина» очима батька. Найважливіша сфера діяльності фахівця - робота з батьками, бо їх роль визначає формування унікальної для кожної дитини

соціальної ситуації розвитку.

Вивчаючи міжособистісні відносини в системі «батько-дитина» очима батька, фахівець звертає увагу на особливості сімейного виховання:

- батьківські установки і реакції;
- ставлення батьків до дитини і життя в сім'ї;
- порушення виховного процесу в сім'ї;
- причини відхилень у сімейному вихованні;
- типи виховання;
- рівень батьківської компетентності і т. п.

Ці аспекти взаємини батьків і дітей досліджуються за допомогою соціальних методик.

Особливе значення як об'єкт психодіагностики сімейних стосунків має сім'я з дитиною, оскільки найчастіше саме у проблемах дитини відбиваються проблеми сім'ї загалом.

Зовнішнім проявом проблем дитини є конфлікти з оточуючими. У цьому зв'язку О. Бодальов і В. Столін пропонують таку схему психодіагностики дитини без аномалій психічного розвитку.

Виявлення зони конфлікту в бесіді з батьками і дитиною, а також за допомогою тестових методик («незавершених речень», «малюнка сім'ї» та інших проєктивних методик).

У цьому разі важливо дослідити різні аспекти життя дитини (її становище в сім'ї, ставлення до батьків, братів і сестер, інших родичів, особливості виховання в сім'ї, застосування заохочення та покарання і реагування дитини на них, ставлення до школи (дитсадку) й однолітків, педагогів і вихователів), виявити її інтереси і можливості.

З'ясування змісту конфлікту під час бесіди з дитиною, а також за допомогою психо-діагностичних методик, спрямованих на виявлення індивідуальних особливостей дитини, її психічного, і насамперед емоційного, стану (настрій, рівень тривожності, страхи тощо), характеру взаємодії з

оточуючими.

Визначення особливостей поводження дитини в конфлікті на основі безпосереднього спостереження за нею, а також на підставі даних при застосуванні тесту Томаса, проєктивних методик (наприклад, малюнкового тесту Розенцвейга), бесіди з дитиною про її проблеми. При цьому необхідно враховувати вікові особливості проблем дітей. Так, відхилення в поведінці дошкільнят і молодших школярів часто пов'язані з проблемами їхньої емоційної сфери, викликаними переживанням почуття сорому, приниження, провини через недостатню сформованість довіри до світу, що трансформуються в переживання різних страхів.

Найзручніший метод діагностики – *бесіда з дитиною у вільній, невимушеній формі*, що дозволяє знизити рівень страху та емоційного напруження, налаштувати дитину на виконання тестових завдань. До обстеження емоційного стану дитини за потреби залучаються педіатр, психіатр, психолог

Для вивчення особливостей сімейного виховання використовують опитувальники «Аналіз сімейної тривоги», «Аналіз сімейних взаємин (АСВ)» Е. Ейдемільера, тест-опитувальник ставлення батьків О. Варги, кольоровий тест стосунків О. Еткінда, тест Лірі та ін.

Завдання для самостійної роботи

1. Завдання для самоконтролю основних теоретичних положень та подальшого опрацювання теми:

1. Дайте визначення поняттю «Діагностика сім'ї».
2. В чому полягає сутність соціально-педагогічного моніторингу?
3. Охарактеризуйте методику «Функціонально-рольова узгодженість».
4. Охарактеризуйте методика визначення психологічної сумісності у шлюбі?
5. В чому полягає суть проєктивної методики «Сімейна гемограма» і хто є її автором?
6. На що спрямована діагностика подружніх стосунків?
7. Які Ви знаєте методики обстежень відносин між батьками та дітьми?

8. Чим обумовлюється проблематичність здійснення діагностичного обстеження сім'ї?
9. Як розвивалася галузь психодіагностика сім'ї?
10. Які Ви знаєте типи стресу?
11. Яким буває стрес за характером походження?
12. Дайте характеристику хронічному стресу.

2. Розглянути та проаналізувати методику діагностики психологічного обстеження сім'ї як цілого:

Тест №1. «Розподіл ролей у сім'ї» (Ю.Є.Альошина, Л.Я.Гозман, Є.М.Дубовська);

Тест №2. «Типовий сімейний стан» (Е.Ейдеміллер, В.Юстицкіс);

Тест №3. «Аналіз сімейної тривоги» (Е.Ейдеміллер і В. Юстицкіс);

Тест №4. «Взаємодія подружжя в конфліктній ситуації» (Ю.Є.Альошина, Л.Я.Гозман, Е.М.Дубовська).

Рекомендована література:

1. Бондарчук О.І. Психологія сім'ї. К.: МАУП, 2001. 326 с.
2. Енциклопедія фахівців соціальної сфери. За заг. ред. проф. І. Д. Звереві, К. : Універсум, 2012. 536 с.
3. Запобігання і протидія насильству в сім'ї : методичні рекомендації для соціальних працівників. Київ : ДЦССМ, 2004. 192 с
4. Кубіцький С.О. Технології соціально-педагогічної роботи в зарубіжних країнах: Навч. посіб. 3-те вид. доп. і перероб. К.: Міленіум, 2015. 300 с.
5. Міщик Л.І. Соціальна педагогіка: Навч. посібник. К.: ІЗМН, 1997. 140 с.
6. СемигінаТ. Сучасна соціальна робота. Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2020. 275 с.

Тема 6: Етичні засади соціальної роботи з сім'єю

Ключові поняття:

Сім'я, шлюб, етичні принципи, етичні якості соціального працівника.

Дидактична мета та завдання: уточнити поняття «етика соціальної роботи», «правила етикету», визначити етичні принципи та етичні якості соціального працівника. Визначити поняття «правила етикету» і його зміст у соціальній роботі. Принципи етикету соціального працівника: принцип гуманізму, принцип доцільності дій, принцип краси поведінки.

Виховна мета: виховувати зацікавленість дисципліною, прагнення отримувати нові знання самостійно.

План лекційного заняття:

1. Етичні норми, принципи, на яких ґрунтується соціальна робота з сім'єю.
2. Морально-гуманістичні якості особистості соціального працівника.
3. Психолого-педагогічні особистісні риси фахівця.

Тематична інформація

Планування й реалізація соціальним працівником допомоги на рівні громади, збір та обробка інформації, отриманої від клієнта напряму, пов'язані з питаннями етики. Отримувач послуги має бути впевненим у тому, що інформація, як він надає, не буде використана проти нього і не зашкодить йому.

Принципові орієнтири для фахівців із питань професійної діяльності, виконання службових обов'язків, організації взаємодії з клієнтами; шляхи розв'язання моральних проблем та прийняття найбільш адекватного професійного рішення в етичних питаннях закріплені ***Етичним кодексом спеціалістів із соціальної роботи*** України, затверджені наказом Міністерства України у справах молоді та спорту від 09.09.2005 року № 1965. В основу цього документа покладено вітчизняний досвід і міжнародні етичні принципи й стандарти соціальної роботи, визначені на загальних зборах Міжнародної федерації соціальних працівників (IFSW) у м. Коломбо (Шри-Ланка) 6-8 липня 1994 р.

Отож, етичними принципами діяльності спеціалістів із соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю є:

- повага до гідності кожної людини;
- пріоритетність інтересів клієнтів;

- толерантність та гуманізм;
- довіра та взаємодія у вирішенні проблем клієнта;
- доступність послуг;
- орієнтованість на потребу клієнтів, залучення їх до процесу позитивних змін;
- відповідальність за дотримання норм професійної етики.

Основними *категоріями етики соціальної роботи* є професійні етичні стосунки, етична свідомість, етичні дії та професійний обов'язок спеціаліста. Причому, соціальна робота належить до таких видів професійної діяльності, де не тільки професійні знання, вміння та навички, а насамперед особистісні якості спеціаліста значною мірою визначають ефективність та успішність його роботи, в т. ч. із сім'ями, що опинилися у складних життєвих обставинах.

Етика соціальної роботи – наука про моральні цінності вчинків та поведінки соціального працівника у сфері діяльності. У різні історичні періоди поняття «цінності», «етична поведінка» були різними. Це пов'язано зі зміною звичаїв, традицій, стилю і способу життя населення. Про етику соціальної роботи в сучасному розуміння почали говорити в кінці XVIII – на початку XIX століть, у період, коли соціальна робота зародилася як професія.

Етика соціальної роботи має внутрішній зв'язок з компетентністю фахівців, їх діловими якостями. Не власне моральні якості, а їхнє поєднання з професійними знаннями, навичками і досвідом створюють ту своєрідну домінанту, яка реалізується під час виконання професійного обов'язку. Причому, коли йдеться про професійну мораль соціального працівника, потрібно не тільки формулювати кодекс відповідних положень стосовно трудової діяльності, а й сприяти виробленню у фахівця здатності до морального орієнтування у складних життєвих ситуаціях, що вимагають високих морально-ділових і соціальних якостей.

Завдання для самостійної роботи

1. Завдання для самоконтролю основних теоретичних положень та подальшого опрацювання теми:

1. Коли був прийнятий Етичний кодекс спеціалістів із соціальної роботи?
2. Перелічіть етичні принципи діяльності спеціалістів із соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю.
3. Що є основними категоріями етики соціальної роботи?
4. Охарактеризуйте особистісні моральні якості соціального працівника.
5. Дайте визначення поняттю «Етика соціальної роботи».
6. На яких принципах ґрунтується соціальна робота?
7. Що відноситься до морально-гуманістичних якостей особистості соціального працівника?
8. Поясніть важливість моральної якості справедливості у роботі соціального працівника.
9. Які Ви знаєте психолого-педагогічні особистісні риси фахівця соціальної роботи?
10. У чому полягає важливість такої якості як комунікабельність у роботі соціального працівника?
11. На Вашу думку, чи потрібне соціальному працівнику творче мислення?

2. Підготувати презентацію/реферат/доповідь на теми:

- Запровадження етики соціальної роботи в Київській Русі.
- Найважливіші завдання вітчизняної етики.
- Етичні цінності соціальної роботи.
- Порівняти Етичний кодекс соціального працівника і соціального педагога.

Рекомендована література:

1. Миронова С.П. Основи корекційної педагогіки: навчально-методичний посібник / С. П. Мироновата ін. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2010. 264 с
2. Міщик Л.І. Соціальна педагогіка: Навч. посібник. К.: ІЗМН, 1997. 140 с.

3. Седих К. В. Психологія сім'ї : навч. посіб. 2-е вид., стер. К. : Академія, 2017. 192 с.
4. Етичний кодекс спеціалістів із соціальної роботи України. *Соціальна політика і соціальна робота*. 2003. № 1.

Тема7: Психологія сімейних взаємин

Ключові поняття:

Сім'я, взаємини, психологія.

Дидактична мета та завдання: вивчити моделі дитячо-батьківських відносин; моделі сімейного виховання «Психоаналітична», «Біхевіористична», «Гуманістична» модель сімейного виховання. Узагальнити специфіку сімейного впливу на розвиток особистості дитини. Батьківське ставлення.

Виховна мета: виховувати зацікавленість дисципліною, прагнення отримувати нові знання самостійно, налагоджувати соціальну взаємодію, співробітництво, попереджати та розв'язувати конфлікти .

План лекційного заняття:

1. Моделі дитячо-батьківських відносин.
2. Моделі сімейного виховання.
3. Батьківське ставлення.

Тематична інформація

«Психоаналітична» модель сімейного виховання

У перші роки життя дитини батьки (і особливо мати) - це ті особи, з якими зв'язані найважливіші ранні переживання. Звичайні повсякденні дії батьків по догляду за дитиною мають важливий психологічний ефект. Спосіб і повнота задоволення біологічних потреб дитини на стадії грудного вигодовування, надання йому можливості одержання задоволення від ссання закладають основи довіри, прихильності, активності відносно інших людей на все наступне життя.

«Біхевіористична» модель сімейного виховання

Коріння даного напрямку йдуть у біхевіористичну психологію (Дж.Уотсон, Б.Ф.Скіннер). Основний упор у моделі робиться на техніку поведінки й дисципліну дитини.

Дж.Уотсон й інші біхевіористи дійти висновку про те, що психіка людини має мінімум уроджених компонентів, її розвиток залежить в основному від соціального оточення й умов життя, тобто від стимулів, що поставляються середовищем. Середовище розглядалося як безпосереднє оточення дитини, обстановка, що складається з конкретних життєвих ситуацій, які у свою чергу складаються з наборів різних стимулів і можуть бути розкладені на ланцюжки подразників. Зовнішні, середовищні впливи визначають зміст поведінки дитини, характер її розвитку. Звідси головне - особлива організація оточення дитини.

«Гуманістична» модель сімейного виховання

Один з найбільш відомих підходів до розуміння виховання в сім'ї розроблений А. Адлером, автором індивідуальної теорії особистості, що іноді розглядається як попередник гуманістичної психології.

За А.Адлером, людина - істота соціальна, розвиток особистості розглядається в першу чергу через призму соціальних відносин. У теорії особистості, розробленої А.Адлером, підкреслюється, що в кожній людині є вроджене почуття спільності, або соціальний інтерес (тобто природне прагнення до співробітництва), а також прагнення до досконалості, у якому реалізується унікальність особистості й творчі властивості людського «я».

«Батьківство» розглядається як інтегральне психологічне утворення особистості, що містить такі категорії: ціннісні орієнтації батьків (сімейні цінності), батьківські настановлення й очікування, батьківські позиції, батьківські взаємостосунки, батьківські почуття, батьківська відповідальність і стиль сімейного виховання, сімейні ролі дитини, типи позитивного й помилкового батьківського авторитету.

Зв'язок між ними здійснюється через когнітивну, емоційну, поведінкову складову, які є психологічними формами прояву батьківства.

Батьківські цінності реалізуються у спрямованості особистості батьків (матері, батька) й спрямованості їх поведінки.

Батьківське ставлення реалізується у підтримці контакту з дитиною, у формах контролю над дитиною, у цілеспрямованому вихованні взаємостосунками. Поняття батьківське ставлення має найбільш загальний характер і вказує на взаємний зв'язок і взаємозалежність батьків і дитини. Батьківське ставлення містить у собі суб'єктивно-оцінне, свідоме-виборче уявлення про дитину, що визначає особливості батьківського сприйняття, спосіб спілкування з дитиною, характер прийомів впливу на неї.

Батьківські почуття – особлива група почуттів, що займає особливе місце за значимістю в житті людини серед інших емоційних зв'язків. Зміст батьківських почуттів як і батьківського ставлення є амбівалентним й заперечливим.

Оптимальна батьківська позиція повинна відповідати трьом головним вимогам: адекватності, гнучкості й прогностичності.

Завдання для самостійної роботи

1. Завдання для самоконтролю основних теоретичних положень та подальшого опрацювання теми:

1. Охарактеризуйте «Психоаналітичну» модель сімейного виховання.
2. Хто був автором «Біхевіористичної» моделі сімейного виховання?
3. Що є центральною проблемою концепцій соціального навчання?
4. В чому полягають головні ідеї організації виховання як біхевіоральної (поведінкової) терапії?
5. Назвіть основні методи й прийоми виховного впливу в біхевіористичній моделі сімейного виховання.
6. Хто є автором «Гуманістичної» моделі сімейного виховання і в чому полягає її суть?

7. Які основні ідеї виховання за А.Адлером й Р.Дрейкурсом?
8. Які основні ідеї виховання К. Роджерса?
9. Що таке «Батьківське ставлення»? Які є його компоненти та типи?
10. Назвіть чотири типи батьківського ставлення згідно концепції А.Я. Варги.
11. Охарактеризуйте поняття «любов за типом поблажливого відсторонення».
12. У чому полягає гнучкість батьківської позиції?
13. Опишіть гуманістичну модель сімейного виховання

Рекомендована література:

1. Опорний конспект лекцій з курсу «Психологія сім'ї» для студентів напряму підготовки 6.030103 «Практична психологія». Мукачево: Вид-во МДУ, 2016 р. 94 с.
2. Панок В. Г. Психологічна служба : Навчально-методичний посібник для студентів і викладачів. Кам'янець-Подільський : Рута, 2012. 328 с.
3. Федоренко Р. П. Ф 33 Психологія сім'ї : навч. посіб. Луцьк : Вежа-Друк, 2015. 364 с.

Тема 7, частина 2: Психологія сімейних взаємин

Ключові поняття:

Сім'я, взаємини, психологія.

Дидактична мета та завдання: узагальнити знання, що сім'я є найважливішим інститутом виховання та соціалізації дитини; ознайомити зі специфікою сімейного впливу на розвиток особистості дитини, вивчити моделі сімейного консультування.

Виховна мета: виховувати зацікавленість дисципліною, прагнення отримувати нові знання самостійно, налагоджувати соціальну взаємодію, співробітництво, попереджати та розв'язувати конфлікти.

План лекційного заняття:

1. Сім'я як найважливіший інститут виховання та соціалізації дитини.
2. Типи і стилі батьківського виховання.
3. Специфіка сімейного консультування та стадії сімейного консультування

Тематична інформація

Як засвідчують спостереження, позитивній соціалізації сприяє дотримання у сімейному вихованні *наступних пріоритетів* у батьківських моделях поведінки:

- особистість важливіша від проблеми;
- теперішнє важливіше, ніж майбутнє та минуле;
- почуття і переживання важливіші думок і вчинків;
- співпереживання і розуміння важливіші пояснень;
- сприйняття і розуміння важливіші виправлення;
- особистісна спрямованість важливіша методик;
- особистісна зрілість важливіша просто дорослості.

Клінічний психолог з розвитку *Діана Баумрінд*, з Каліфорнійського університету в Берклі, розробила одну з найбільш широко визнаних категорій стилів виховання в 1960-х роках.

Д.Баумрінд виділила **4 основні стилі виховання** в психології зі специфічними характеристиками:

- авторитарне або дисциплінарне виховання,
- авторитетне виховання (навчання на власному прикладі),
- дозвільне або поблажливе виховання (ліберальне),
- нехтуюче виховання (індиферентне).

Кожен з цих чотирьох стилів виховання аналізується з різних аспектів, таких як турбота, комунікація, очікування і стиль дисципліни. Хоча батько може не повністю вписуватися в певну категорію, він буде мати достатні характеристики, пов'язані з одним з цих чотирьох стилів виховання.

Авторитарне виховання

Деякі основні характеристики цього стилю виховання характеризуються:

- батьки зазвичай не виявляють піклування;
- сувора дисципліна і покарання;

- високі очікування при невеликому ступені гнучкості;
- менш самостійні й нещасні діти;
- діти стають невпевненими та з низькою самооцінкою;
- погані академічні та соціальні навички у дітей з поведінковими проблемами.

Авторитетне виховання

Авторитетний стиль виховання містить деякі з цих характеристик:

- Очікування чітко сформульовані, і діти можуть додавати умови;
- Правила зрозумілі та виправдані;
- Спілкування підходить для того, щоб дитина розуміла і висловлювалась;
- Діти щасливі та незалежні з хорошою самооцінкою;
- Мають хороші навички спілкування з відмінним академічним успіхом;
- Виростають відповідальними дорослими, з найкращим психічним здоров'ям.

Дозвільне (поблажливе) виховання дітей

Деякі загальні характеристики цього стилю виховання:

- Батьки турботливі та відкриті для спілкування;
- Діти самі приймають рішення, а не дотримуються правил;
- Батьки мають низькі очікування;
- Діти погано контролюють себе і не можуть слідувати правилам;
- Діти розвивають егоцентричну поведінку;
- Подорослішавши, ці діти мають проблеми в соціальних взаємодіях і відносинах.

Діти таких батьків часто ростуть з поведінковими проблемами й мають низьку самооцінку і можуть повідомляти про те, що їх долає смуток. Вони також піддаються вищому ризику проблем зі здоров'ям, таких, як ожиріння.

Нехтування вихованням (індиферентне)

Деякі основні характеристики цього стилю виховання містять:

- Конкретна стратегія дисципліни не використовується;
- Відсутність зв'язку;
- Батьки не добрі й ласкаві, і не мають ніяких очікувань від дітей;
- Діти імпульсивні та нездатні керувати емоціями здоровим способом;

У дітей можуть бути проблеми з психічним здоров'ям, із залежністю, поведінкові;

При роботі з кожною родиною цілі і завдання унікальні, як і її життєва ситуація, але якщо говорити про загальне завдання консультування сім'ї - то це зовсім не «забезпечення психологічного комфорту» і «звільнення від страждань»; головне в кризовій ситуації - допомогти прийняти життя у всіх її проявах (не виключаючи страждання), пройти через життєві труднощі і, переосмисливши свої відносини з собою, іншими, світом в цілому, прийняти відповідальність за своє життя і життя своїх близьких і продуктивно перетворити життєву ситуацію.

Завдання для самостійної роботи

1. Завдання для самоконтролю основних теоретичних положень та подальшого опрацювання теми:

1. Доведіть значимість сімейного виховання.
2. Перелічіть 4 основні стилі виховання за Д. Баумрінд та дайте їхню коротку характеристику.
3. Охарактеризуйте основний етап сімейного консультування.
4. Дайте коротку характеристику стадіям сімейного консультування.
5. Чи можна стверджувати, що сучасна сім'я перебуває в кризовому стані?
6. Які принципи лежать в основі різних підходів до консультування сім'ї?
7. Опишіть основні ідеї заснованої на досвіді моделі надання психологічної допомоги сім'ї.
8. Назвіть функції сімейного консультанта.

2. Створити порівняльну таблицю стадій сімейного консультування за різними авторами

3. Використовуючи джерела основної та допоміжної літератури з дисципліни, інтернет-ресурси, надати відповідь на запитання: в чому полягає співчутливий стиль сімейного виховання.

Рекомендована література:

1. Опорний конспект лекцій з курсу «Психологія сім'ї» для студентів напряму підготовки 6.030103 «Практична психологія». Мукачево: Вид-во МДУ, 2016 р. 94 с.
2. Панок В. Г. Психологічна служба : Навчально-методичний посібник для студентів і викладачів. Кам'янець-Подільський : Рута, 2012. 328 с.
3. Федоренко Р. П. Ф 33 Психологія сім'ї : навч. посіб. Луцьк : Вежа-Друк, 2015. 364 с.

Тема 8: Шляхи та умови подолання сімейних конфліктів

Ключові поняття:

Сім'я, взаємини, конфлікт.

Дидактична мета та завдання: розширити знання студентів про конфлікт та причини його виникнення. Розкрити негативні та позитивні сторони конфлікту; познайомити з психологічними умовами попередження сімейних конфліктів засобами інформаційно-комунікаційних технологій.

Виховна мета: виховувати зацікавленість дисципліною, прагнення отримувати нові знання самостійно, налагоджувати соціальну взаємодію, співробітництво, попереджати та розв'язувати конфлікти.

План лекційного заняття:

1. Діагностика подружніх конфліктів; сумісності; статевих відносин тощо.
2. Причини та ознаки назрівання рольових конфліктів.
3. Варіанти розв'язання рольових конфліктів.

Тематична інформація

Подружній конфлікт - це конфлікт, в основі якого перебуває дисгармонія родинних відносин, неблагополуччя психологічної атмосфери родини.

Сімейні конфлікти відрізняються по *причинам*. Найважливішими з них є:

- обмеження волі активності, дій, самовираження членів родини;
- поведження, що відхиляється, одного чи декількох членів родини (алкоголізм, наркоманія і т.д.)
- наявність протилежних інтересів, устремлінь, обмеженість можливостей для задоволення потреб одного з членів родини (з його погляду);
- авторитарний, твердий тип взаємин сформованих у родині в цілому;
- наявність тяжко вирішуваних матеріальних проблем;
- авторитарне втручання родичів у подружні відносини;
- сексуальна дисгармонія партнерів у шлюбі й ін.

Істотною особливістю сімейних конфліктів є і те, що вони можуть мати важкі соціальні наслідки. Нерідко вони закінчуються трагічно. Дуже часто приводять до різних захворювань членів родини. Особливо важкі наслідки сімейні конфлікти мають для дітей.

Рольовий конфлікт – конфлікт, зумовлений виконанням несумісних соціальних ролей різних людей або внутрішніми протиріччями між різними ролями, або компонентами ролі однієї людини. Такий конфлікт може бути зовнішнім і внутрішнім.

Науковці виділяють від 4 до 16 типів рольових конфліктів, найчастіше зустрічаються такі:

- *Інtrarольовий* - внутрішній конфлікт між різними компонентами або різновидами однієї і тієї ж ролі;
- *інтеррольовий* - внутрішній конфлікт між несумісними (дивергентними) ролями, які грає один індивід;
- *інтраперсональний* - внутрішній конфлікт між різними моделями однієї і тієї ж ролі;
- *інтерперсональний* - зовнішній конфлікт між несумісними (дивергентними) ролями різних людей.

Ефективність розв'язання рольових конфліктів залежить також від володіння особистістю рольовою компетентністю, від рівня спонтанності, від особистісної автономії і інших складових особистісної зрілості. Якщо цих характеристик людині виявляється недостатньо, це спричиняє всілякі рольові особистісні дисгармонії, що потребує психологічної допомоги, а іноді і психотерапевтичного втручання. Серед багатьох цілей таких впливів одна з найголовніших - це допомогти людині зробити особистісний вибір, який може здійснюватися різними шляхами і способами, але, головне, щоб це був вибір на користь самої людини.

Завдання для самостійної роботи

1. Завдання для самоконтролю основних теоретичних положень та подальшого опрацювання теми:

1. Дайте тлумачення поняттю «подружній конфлікт».
2. Назвіть основні причини сімейних конфліктів та поясніть чому вони виникають.
3. Перелічіть класичні етапи сімейних конфліктів та поясніть в чому полягає їх різниця.
4. В чому полягає психологічна допомога у вирішенні подружніх конфліктів?
5. Як Ви особисто розумієте термін «рольовий конфлікт»?
6. Що лежить в основі внутрішніх рольових конфліктів?
7. Перелічіть загальні причини рольових конфліктів.
8. Яке розуміння конфлікту існувало за стародавніх часів та в епоху Середньовіччя?

2. Прописати етапи розв'язання рольового конфлікту.

3. У чому полягає основний зміст рольового або організаційно-структурного конфлікту?

4. Проаналізуйте таблицю «Класифікація сімейних конфліктів з точки зору суб'єкта».

Тема 9. Соціально-педагогічна робота із сім'ями з девіантними дітьми

Ключові поняття:

Сім'я, девіантні діти, девіантна поведінка, делінквентна поведінка.

Дидактична мета та завдання: ознайомити з поняттям «девіантна поведінка», «делінквентна поведінка», «адиктивна поведінка», причини їх виникнення та наслідки; ознайомити з чинниками, що призводять до такої поведінки; ознайомити з особливостями соціально-педагогічної роботи з дітьми суїцидальної поведінки, антисоціальними дітьми, інвалідами та особами з обмеженими можливостями; дітьми сиротами та безхатченками, жертвами насильства, проституцією.

Виховна мета: виховувати зацікавленість дисципліною, прагнення отримувати нові знання самостійно, налагоджувати соціальну взаємодію, співробітництво, попереджати та розв'язувати конфлікти.

План лекційного заняття:

1. Норма і відхилення від норми у соціальній педагогіці.
2. Соціально-педагогічна робота з девіантними дітьми: дітьми адиктивної поведінки, суїцидальної поведінки, антисоціальними дітьми, з інвалідами та особами з обмеженими можливостями; дітьми сиротами та безхатченками, жертвами насильства, проституцією.

Тематична інформація

Норма (від лат. norma – правило, взірець) – міра, взірець, звичайний стан. У психології нормою називають міру розвитку і виявлення психічних функцій і властивостей. Основним змістом норм виступають передусім вимоги суспільства. Засвоєні суб'єктом норми значною мірою визначають перебіг його діяльності.

Норма передбачає таке поєднання особистості і соціуму, коли вона безконфліктно і продуктивно виконує провідну діяльність, задовольняє свої

основні потреби, відповідає при цьому вимогам соціуму відповідно віку, статі та психосоціального розвитку.

Відхилення – деяка ненормальність, дивність у поведінці, розвитку, вихованні. В соціальній педагогіці поняття «відхилення» від норми є важливим і використовується для характеристики процесу розвитку і соціальної поведінки дитини. Відхилення можуть носити як негативний, так і позитивний характер (розумова відсталість, талановитість). Відхилення від норми умовно можна поділити на чотири групи: фізичні, психічні, педагогічні та соціальні.

Норма соціальна – офіційно встановлені або такі, що склалися під впливом соціальної практики, норми та правила суспільної поведінки та прояву людини в конкретно-історичних умовах життя суспільства. Вони визначають ті, що склалися або встановилися, стандарти поведінки особистості в групі, дотримання яких виступає для індивіда необхідною умовою взаємодії.

Девіантна поведінка – поведінка індивіда або групи осіб, що не відповідає прийнятим у суспільстві нормам та завдає шкоди самій людині, оточенню, суспільству загалом. До основних видів девіантної поведінки в сучасному суспільстві, як правило, відносять протиправну (антисоціальну, делінквентну), асоціальну (аморальну, агресивну), адиктивну (залежну) та саморуйнівну (суїцидальну, аутоагресивну) поведінку.

Делінквентна поведінка (від лат. delinquens – провинна) – поведінка індивіда, що порушує норми громадського правопорядку, загрожує благополуччю інших людей або суспільству взагалі та може бути правомірно покараною.

Чинники протиправної поведінки:

- Незадоволені потреби.
- Психофізіологічні порушення. Дезадаптивні емоційно-вольові якості.
- Особливості розвитку пізнавальної сфери.
- Педагогічна занедбаність.
- Стереотипи асоціальної та дезадаптивної поведінки.
- Помилкові, хибні уявлення і переконання

- Несформованість комунікативних навичок.
- Невирішені особистісні проблеми, міжособистісні конфлікти.
- Невпевненість у собі, неадекватна самооцінка.

Адиктивна поведінка – це поведінка людини, для якої притаманне прагнення відходу від реальності шляхом штучної зміни свого психічного стану через вживання різноманітних хімічних речовин постійній фіксації уваги на певних видах діяльності з метою розвитку та підтримання інтенсивних емоцій. Внаслідок такої поведінки людина існує у своєрідному «віртуальному світі». Вона не тільки не вирішує свої проблеми, але й зупиняється в особистісному розвитку, а в окремих випадках навіть деградує.

На основі вивчення чинників, що призводять до вживання наркотичних речовин, можна виділити такі основні причини:

- інтерес до наркотиків, до нових почуттів, до «забороненого плоду», який заснований на упевненості, що вживання перших доз ще не призводить до наркоманії;
- втрата ціннісних життєвих орієнтирів, а звідси поява синдрому «безглузлого життя», сильне душевне потрясіння, почуття самотності, відсутність уваги і допомоги з боку батьків, педагогів, психологів;
- незадоволення життям, яке виникає на основі постійних конфліктів у сім'ї, закладах освіти, низького матеріального і соціального рівня;
- вплив оточення, друзів, компанії;
- простота переходу від «легких» наркотиків (сигарет, алкоголю) до небезпечних;
- знання про шкідливість наркоманії: «дуже шкідливо» і незнання, наскільки це шкідливо і чому, коли і як це «шкідливо» виявляється.

Для ефективного досягнення поставлених цілей соціальні працівники повинні володіти якомога більш широким спектром методів роботи з дітьми і підлітками, в основі яких повинна бути антинаркотична пропаганда.

Передусім необхідно відзначити, що матеріал краще усього викладати в формі щирої, довірливої бесіди, уникаючи моралей. Мова повинна бути простою і зрозумілою, без вживання спеціальної наукової лекційної термінології. Довір'я слухачів до виступаючого зумовлене його внутрішньою зацікавленістю змістом бесіди, переконливістю. Найменший вияв формалізму, байдужості, нещирість дуже чутливо сприймає аудиторія і всі зусилля лектора будуть неефективними.

Робота з батьками передусім починається із збору відомостей про сім'ю: її склад, де живе дитина, кількість дітей в сім'ї, матеріальні і побутові умови сім'ї, як проходить дозвілля, інтереси в сім'ї, відношення до праці, освіта, особливості стосунків між членами родини. Така інформація може допомогти при пошуках форм і методів роботи з батьками учнів. Робота з сім'єю складна і багатогранна. Важливою є пропаганда серед батьків необхідності корекції асоціальних виявів у поведінці дитини.

Завдання для самостійної роботи

1. Завдання для самоконтролю основних теоретичних положень та подальшого опрацювання теми:

1. Дайте визначення поняттям «норма» і «відхилення».
2. Як Ви розумієте термін «девіантна поведінка»?
3. Що таке делінквентна поведінка?
4. Що є соціальними причин правопорушень ?
5. Що є чинниками девіантної /делінквентної поведінки?
6. Що таке педагогічна занедбаність і як вона впливає на поведінку?
7. Поясніть термін «адиктивна поведінка».
8. Назвіть основні причини вживання наркотичних речовин підлітками.
9. Що передбачає діагностика адиктивної поведінки ?
10. З чого починається робота з батьками дітей з відхиленнями у поведінці?
11. Яке значення має консультативно-рекомендаційна робота?
12. Що таке суїцид?

13. Назвіть основні правила спілкування з особою, яка знаходиться у стані депресії.

14. Який алгоритм комплексу профілактичних заходів щодо попередження самогубств?

15. Які форми роботи соціальний фахівець може використовувати для профілактики самогубств серед дітей?

2. Підготувати реферат/доповідь на теми:

- «Соціально-педагогічна робота з антисоціальними дітьми»;
- «Соціально-педагогічна робота з інвалідами та особами з обмеженими можливостями»;
- «Соціально-педагогічна робота дітьми сиротами та безхатченками»;
- «Соціально-педагогічна робота з жертвами насильства»;
- «Соціально-педагогічна робота з жінками, підлітками, що займаються проституцією».

Рекомендована література:

1. Бартош О. Сучасна система профілактики девіантної поведінки неповнолітніх у Великій Британії. Ужгород: УжНУ, 2007. 220 с.
2. Опорний конспект лекцій з курсу «Психологія сім'ї» для студентів напряму підготовки 6.030103 «Практична психологія». Мукачево: Вид-во МДУ, 2016 р. 94 с.
3. Панок В. Г. Психологічна служба : Навчально-методичний посібник для студентів і викладачів. Кам'янець-Подільський : Рута, 2012. 328 с.
4. Федоренко Р. П. Психологія сім'ї : навч. посіб. Луцьк : Вежа-Друк, 2015. 364 с.

Тема 10. Соціальна робота з неповною сім'єю

Ключові поняття:

Неповна сім'я, батьківська сім'я,

Дидактична мета та завдання: познайомити особливостями соціальної роботи з неповними сім'ями - соціальна профілактика сімейного

неблагополуччя, здійснення системи заходів, спрямованих на запобігання аморальній, протиправній поведінці дітей та молоді, надання соціальної допомоги та послуг з метою реалізації програми роботи з неповною сім'єю, надання допомоги у розв'язанні складних питань сімейного виховання, здійснення соціальних послуг та соціальної реабілітації;

Виховна мета: виховувати зацікавленість дисципліною, прагнення отримувати нові знання самостійно.

План лекційного заняття:

1. Соціальні проблеми неповних сімей.
2. Напрямок та зміст соціально-педагогічної роботи з неповною сім'єю.

Тематична інформація

Неповні - позначають категорії сімей, в яких дитина до 16 років проживає з одним із батьків, що несе за неї повну відповідальність. Нерідко в таких сім'ях по декілька дітей. У них відбуваються кризові явища, що виразно простежуються в сучасному суспільстві: незадовільні матеріальні умови, соціальна незахищеність, культурно-освітній занепад, моральна деградація тощо.

Основні причини формування неповної сім'ї – позашлюбне народження дитини, розлучення батьків, смерть когось із них, а також економічний фактор (свідома відмова чоловіків від шлюбу та сім'ї, яку неспроможні утримувати). Позашлюбні, матері-одиночки нерідко вважають чоловіків за «додатковий тягар», без якого «легше прожити». Раніше чимало їх не реєстрували шлюб для того, щоб скористатися пільгами.

Найбільш типова проблема неповної сім'ї – *матеріальна*. Залишаючись наодинці з дитиною, мати не в змозі утримувати себе та її. Державна допомога чи аліменти істотно не поліпшують ситуації. Особливо у важкому становищі опиняються матері-студентки, непрацюючі, з кількома дітьми, без житла. Тому неповна сім'я покликана бути об'єктом першочергової матеріальної допомоги з боку державних органів і громадськості, передусім різноманітних фондів

соціальної підтримки населення. Вона може включати цільові грошові виплати (на харчування, лікування), безпроцентні кредити, натуральні форми (речі, продукти та ін.).

Напрями роботи: формування позитивного мислення, профілактика помилок у родинному вихованні, просвітительство з прав сім'ї та дітей, корекція стосунків сім'ї та її членів з мікросередовищем, допомога в навчанні та працевлаштуванні дітей і батьків з неповної сім'ї.

Форми роботи: групи підтримки чи самопомоги, лекторії, консультпункти, тренінги, семінари, курси, ярмарки професій, громадські оплачувані роботи для дітей, організація предметного дозвілля та спілкування, а також відпочинку дітей і батьків.

Соціальна робота з неповними сім'ями полягає у забезпеченні соціальної профілактики сімейного неблагополуччя; здійсненні системи заходів, спрямованих на запобігання аморальній, протиправній поведінці дітей та молоді; наданні соціальної допомоги та послуг з метою реалізації програми роботи з неповною сім'єю; наданні допомоги у розв'язанні складних питань сімейного виховання; здійсненні соціальних послуг та соціальної реабілітації.

Соціальна робота з неповною сім'єю – це система взаємодії соціальних органів держави і суспільства та сім'ї, спрямована на поліпшення матеріально-побутових умов життєдіяльності сім'ї, розширення її можливостей у здійсненні прав і свобод, визначених міжнародними та державними документами, забезпечення повноцінного фізичного, морального і духовного розвитку усіх її членів, залучення до трудового, суспільно-творчого процесу.

Мета соціальної роботи з неповною сім'єю – це соціальна профілактика, соціальна допомога, соціальний патронаж, соціальна реабілітація, надання їй соціально-психологічної, психолого-педагогічної, соціально-медичної, юридичної, інформативно-консультативної, психотерапевтичної допомоги та підтримки з метою вдосконалення її життєдіяльності.

Соціальна допомога має на меті надання різноманітних соціальних послуг неповній сім'ї в умовах конкретного суспільства, конкретної ситуації. Ці послуги сприятимуть формуванню у сім'ї нормальної життєдіяльності. Соціальні послуги можуть мати інформаційний, консультативний характер, метою їх є надання психолого-педагогічної, правової, соціально-медичної, матеріальної підтримки сім'ям. Завдання полягає у тому, щоб допомогти сім'ї в цілому і кожному з її членів справитися з повсякденними життєвими труднощами, проблемами. Тобто кожна людина і сім'я в цілому мусить продіагностувати проблеми, які з'явилися, і самостійно вирішити їх. У разі потреби здійснюється їх корекція.

Соціальний патронаж – один з напрямів соціальної роботи, спрямований на постійне супроводження неповних сімей, які потребують систематичної підтримки умов, достатніх для забезпечення життєдіяльності соціально незахищених сімей.

Соціальна реабілітація спрямована на надання допомоги неповній сім'ї з метою подолання сімейних конфліктів, кризових станів, дисгармонії у взаєностосунках, тимчасових або постійних труднощів у життєдіяльності сім'ї, які з'являються внаслідок тяжких захворювань, майнових витрат, конфліктних взаєностосунків, нервово-психічних захворювань, а також допомоги тим, хто опинився у стані безвихідності, безпорадності чи самотності.

Основні шляхи вирішення проблем у неповних сім'ях: створення консультативних пунктів, кабінетів, консультативних служб, у тому числі виїзних для роботи з сільською сім'єю, діяльність центрів «Родинний дім» тощо. Але найбільш поширеною і ефективною стала робота клубів неповної сім'ї, які приваблюють молодих людей своєю демократичністю, доброзичливими взаєностосунками з клієнтами, розвитком ініціативи членів клубу, їх творчого підходу до роботи.

Завдання для самостійної роботи

1. Завдання для самоконтролю основних теоретичних положень та подальшого опрацювання теми:

1. Як Ви розумієте термін «неповна» сім'я?
2. Які основні причини формування неповної сім'ї?
3. Назвіть найбільш поширені проблеми неповних сімей.
4. Схарактеризуйте специфіку виховання дітей у неповній сім'ї.
5. В чому полягає мета соціальної роботи з неповною сім'єю?
6. Охарактеризуйте в чому полягає соціальна допомога неповним сім'ям.
7. Як Ви розумієте поняття «соціальний патронаж»?
8. На що спрямована соціальна реабілітація неповних сімей?
9. Які Ви знаєте основні шляхи вирішення проблем у неповних сім'ях?

2. Підготувати презентацію/доповідь на тему:

- *Форми і методи соціально-педагогічної роботи з материнськими сім'ями.*
- *Особливості соціальної роботи з неповними сім'ями, які виховують дітей дошкільного і молодшого шкільного віку.*

Рекомендована література:

1. Карпенко О. Г. Теорія і практика соціальної роботи: навчальний посібник. К.: Видавничий Дім «Слово», 215, 408 с.
2. Миронова С.П. Основи корекційної педагогіки: навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2010. 264 с.
3. Седих К. В. Психологія сім'ї : навч. посіб. К. В. Седих. 2-е вид., стер. К. : Академія, 2017. 192 с.

Тема 11. Соціально-педагогічна робота з неблагополучними сім'ями

Ключові поняття:

Неблагополучна сім'я, конфліктна сім'я, асоціальна сім'я,

Дидактична мета та завдання: познайомити з основними видами, формами соціально-педагогічної роботи, які застосовуються з неблагополучною сім'єю;

Виховна мета: виховувати зацікавленість дисципліною, прагнення отримувати нові знання самостійно, налагоджувати соціальну взаємодію, співробітництво, попереджати та розв'язувати конфлікти.

План лекційного заняття:

1. Поняття неблагополучна сім'я
2. Види соціально-педагогічної роботи з неблагополучною сім'єю.

Тематична інформація

Неблагополучна сім'я - сім'я, яка в силу тих чи інших причин повністю або частково втратила свої виховні можливості.

До неблагополучних сімей належать:

- сім'ї, де батьки зловживають спиртними напоями, ведуть аморальний спосіб життя, вступають у конфлікт з морально-правовими вимогами суспільства;
- сім'ї з низьким морально-культурним рівнем батьків;
- сім'ї зі стійкими конфліктами у взаєминах між батьками, батьками та дітьми;
- неповні сім'ї;
- сім'ї, зовні благополучні, які припускаються серйозних помилок, прорахунки в системі сімейного виховання внаслідок невміння будувати взаємини між членами сім'ї, низької педагогічної культури та неосвіченості.

Завдання фахівця в роботі з неблагополучною сім'єю такі:

- виявлення випадків порушення прав людини в сім'ї, причин неблагополуччя, інформування про них органів влади;
- профілактика девіантної поведінки в сім'ї та суспільстві, рецидивів порушень прав членів сім'ї в родині та суспільстві;

- пропагування ідеальної моделі сімейного життя, здорового способу життя, статеве виховання;
- правова й психолого-педагогічна просвіта батьків із питань сім'ї та шлюбу, прав дитини;
- організація предметного спілкування членів неблагополучної сім'ї між собою, з іншими сім'ями для подолання причин неблагополуччя;
- різноманітна допомога в організації життєдіяльності сім'ї, самореалізації й розвитку її членів.

До соціальних проблем, вирішення яких потребує формування умінь і навичок у членів неблагополучної сім'ї, можна віднести:

- забезпечення гігієни місця проживання;
- догляд за дітьми; виховання дітей; працевлаштування;
- оформлення документів; позбавлення від залежності (алкогольна тощо);
- вміння вирішувати власні проблеми.

Функції соціального інспектування:

- діагностична – виявлення порушень прав людини, девіантної поведінки дітей, зловживання наркотичних субкультур членами сім'ї, втечі з дому, невідвідування школи та ін.;
- профілактична – запобігання рецидивам названих проблем;
- інформаційна – інформування представників влади про наявність порушень у сім'ї;
- наглядово-контрольна – облік і перевірка житлово-побутових умов у сім'ї, перевірка виконання рекомендацій;
- охоронно-захисна – клопотання про позбавлення батьківських прав, вилучення дитини з сім'ї, спрямування жертв сімейного насильства до кризових центрів, притулків для жінок і неповнолітніх;

- комунікативна – встановлення взаємодії соціального педагога, соціального робітника з членами сім'ї з метою спонукання їх до подолання причин неблагополуччя в родині;

- координаційна – залучення медиків, психологів, юристів та інших фахівців до розв'язання проблем у сім'ї.

Розрізняють такі *види соціальної роботи*:

- соціальне обслуговування,
- соціальна профілактика серед дітей та молоді,
- соціальна реабілітація та супровід дітей та молоді.

Соціально-педагогічне обслуговування - вид соціальної роботи, який спрямований на задоволення потреб і розв'язання поточних проблем, протиріч сім'ї, які виникають у процесі її життєдіяльності через надання різноманітної допомоги сім'ям та її членам.

Соціально-педагогічна реабілітація - це комплекс заходів, спрямованих на відновлення порушених чи втрачених індивідом і сім'єю суспільних зв'язків та відносин унаслідок погіршення стану здоров'я, стійких розладів функцій організму (інвалідність); зміни статусу (особи похилого віку, безробітні, біженці); умов життя (смерть члена сім'ї, втрата житла тощо).

Метою цих заходів є повернення сім'ї до виконання її функцій, формування в особистості позитивного ставлення до життя, праці, навчання. Об'єктами соціальної реабілітації є сім'ї, які опинились у кризовій ситуації: діти-інваліди та їх батьки; діти-сироти, жінки та діти, які зазнали різних форм насильства; безробітні, особи похилого віку.

Соціальний супровід - робота, спрямована на здійснення соціальної опіки, допомоги та патронажу соціально незахищених категорій дітей та молоді з метою подолання життєвих труднощів, збереження, підвищення їх соціального статусу.

Соціальна опіка - це представлення інтересів особистості соціальним працівником в органах державної влади, місцевого самоврядування тощо з

метою захисту прав людини; допомога - це соціальні послуги, а патронаж - соціальні послуги переважно вдома, дітям, які знаходяться під державною опікою.

Тому соціальний *супровід неблагополучних сімей* - це вид соціальної роботи, який передбачає здійснення системи комплексних заходів соціальними службами щодо тривалої допомоги сім'ям та їх членам з метою збереження сім'ї, відновлення родинних стосунків, захисту і реалізації прав членів сім'ї у родині і прав сім'ї у суспільстві через створення умов для цього у суспільстві та сім'ї.

Оскільки *соціальна профілактика* це вид соціальної роботи, спрямований на локалізацію, обмеження, виявлення, попередження і запобігання соціальних відхилень, негативних явищ, впливів та їх наслідків на життя і здоров'я людей, усунення причин і умов виникнення асоціальної поведінки, то *соціально-педагогічна профілактика* негативних явищ і насильства в сім'ї - це система заходів, спрямованих на створення умов для попередження утиску прав сім'ї та її членів, негативних явищ і впливів, виявлення і подолання цих явищ, утиску прав, їх наслідків.

Інший важливий напрям роботи з неблагополучними сім'ями - це *сімейне консультування*, тобто консультування, у якому спеціаліст із сімейних відносин або соціальний працівник залучається до вирішення сімейних проблем і шляхом надання консультацій сприяє відновленню потенціалу сім'ї та окремих її членів до поліпшення сімейних відносин та здатності самостійно вирішувати подібні проблеми у майбутньому.

Завдання для самостійної роботи

1. Завдання для самоконтролю основних теоретичних положень та подальшого опрацювання теми:

1. Дайте визначення поняттю « неблагополучна сім'я »?
2. Які сім'ї належать до неблагополучних?
3. В чому полягає завдання фахівця в роботі з неблагополучною сім'єю?

4. Які Ви знаєте функції соціального інспектування?
5. Що таке соціально-педагогічне обслуговування?
6. На що націлена соціальна-педагогічна реабілітація?
7. Поясніть різницю між соціальним супроводом та соціальною опікою неблагополучних сімей.
8. Що таке соціально-педагогічна профілактика негативних явищ і насильства в сім'ї?
9. Поясніть поняття « сімейне консультування» неблагополучних сімей.
10. Охарактеризуйте напрями соціальної роботи з неблагополучними сім'ями.

2. Складіть паспорт конкретної неблагополучної сім'ї за схемою:

Загальні дані (прізвища членів сім'ї, кількість членів сім'ї) _____
 ПІБ батька _____
 Адреса _____
 Рік народження _____
 Освіта _____
 Місце роботи, спеціальність _____
 Стан здоров'я, інші дані _____
 ПІБ матері _____

Соціально-педагогічний фактор:

батьки не справляються з соціальною ситуацією;

конфліктні сім'ї;

сім'ї, де діти самовільно йдуть із дому

Соціально-криміногенний фактор:

Сім'ї, де є загроза життю дітей;

деградація батьків

Економічний прогноз _____

Прожитковий мінімум _____

Реальний прибуток _____

Прибуток на 1 людину _____

Адреса _____
Рік народження _____
Освіта _____
Місце роботи, спеціальність _____
Стан здоров'я, інші дані _____
Діти (дані заповнюються на кожну дитину) _____
ПІБ _____
Дата народження _____
Місце навчання _____
Характеристика умов у сім'ї:
    побутові _____
    матеріальні _____
    житлові _____
    санітарні _____
Де стоїть на обліку _____
За чією ініціативою _____
До якого фактору групи ризику відноситься
Соціально-демографічний фактор:
    багатодітна сім'я;
    неповна сім'я;
    з прийомними дітьми;
    з недієздатними батьками;
    з низьким соціально-економічним укладом життя (ма-
    лозабезпечені)
Рекомендації:
    Необхідно стати на облік в _____
    Потребують термінової економічної допомоги _____
    Інше _____
Спеціаліст із соціальної роботи (підпис) _____

3. Проаналізувати методики роботи соціальних служб з неблагополучними сім'ями в Україні і закордоном.

4. Скласти характеристику внутрішніх проблеми неблагополучних сімей.

Рекомендована література:

1. Карпенко О. Г. Теорія і практика соціальної роботи: навчальний посібник. К.: Видавничий Дім «Слово», 215, 408 с.
2. Миронова С.П. Основи корекційної педагогіки: навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2010. 264 с.
3. Седих К. В. Психологія сім'ї : навч. посіб. К. В. Седих. 2-е вид., стер. К. : Академія, 2017. 192 с.

Тема 12. Теоретичні підходи до технологізації соціальної роботи з дітьми та підлітками

Ключові поняття: діти, підлітки, технологізація, дезадаптивовані діти, притулок.

Дидактична мета та завдання: познайомити теоретичними підходами до технологізації соціальної роботи з дітьми та підлітками;

Виховна мета: виховувати зацікавленість дисципліною, прагнення отримувати нові знання самостійно, налагоджувати соціальну взаємодію, співробітництво, попереджати та розв'язувати конфлікти.

План лекційного заняття:

1. Теоретичні підходи до технологізації соціальної роботи з дітьми та підлітками
2. Напрями технологізації соціальної роботи з дітьми та підлітками
3. Складні життєві обставини та надання державної підтримки дітям і підліткам

Тематична інформація

Сутність соціально-педагогічної технології роботи з підлітками полягає у чіткій алгоритмізації діяльності, у визначенні та послідовному виконанні етапів (операцій, кроків), спрямованих на досягнення мети.

Соціально-педагогічна підтримка дітей і підлітків здійснюється через систему загальних і спеціальних дитячих закладів.

Одним із найважливіших напрямів соціальної роботи є **робота з дітьми та підлітками**, яких виділяють в самостійну категорію, але називають при цьому по-різному: важкі, важковиховувані, педагогічно занедбані, проблемні, дезадаптовані, діти та підлітки групи ризику та ін.

Для надання допомоги дітям, які мають досвід проживання на вулиці, в Україні створено мережу закладів соціального захисту, які перебувають у сфері управління служб у справах дітей: притулки для дітей та центри соціально-психологічної реабілітації дітей, діяльність яких спрямована на тимчасове влаштування й соціально-психологічну реабілітацію дітей.

Притулок для дітей – це заклад соціального захисту, створений для тимчасового перебування дітей віком від 3 до 18 років. Діти можуть перебувати у притулку протягом часу, необхідного для їх подальшого влаштування, але не більш як 90 діб.

Центр соціально-психологічної реабілітації дітей – заклад соціального захисту, що створюється для тривалого (стаціонарного) або денного перебування дітей віком від 3 до 18 років, які опинилися в складних життєвих обставинах, надання їм комплексної соціальної, психологічної, педагогічної, медичної, правової та інших видів допомоги. Дитина може перебувати в центрі протягом часу, необхідного для її реабілітації, але не більше ніж 9 місяців у разі стаціонарного перебування та 12 місяців – денного перебування.

Завдання для самостійної роботи

1. Завдання для самоконтролю основних теоретичних положень та подальшого опрацювання теми:

1. В чому полягають теоретичні підходи до технологізації соціальної роботи з дітьми та підлітками?
2. Назвіть риси соціально-педагогічної технології.
3. Які Ви знаєте напрями технологізації соціальної роботи з дітьми та підлітками?
4. На Вашу думку, що впливає на процес дезадаптації підлітків?
5. Що таке складні життєві обставини?
6. Що таке центр соціально-психологічної реабілітації дітей і яка мета його діяльності?
7. Назвіть основні завдання притулків для дітей.
8. Що є підставою для прийняття дітей та підлітків до притулку?
9. Який порядок вибуття дітей із центру соціально-психологічної реабілітації?

2. Розкрити технології групової соціальної роботи з дітьми та підлітками.

3. Розкрити технології групової соціальної роботи з дітьми та підлітками

4. Охарактеризувати моделі індивідуальної терапевтичної роботи з неповнолітніми: клієнтоцентрована дитяча терапія, психодинамічна терапія з дитиною, когнітивноповедінкова терапія з дитиною

Рекомендована література:

1. Карпенко О. Г. Теорія і практика соціальної роботи: навчальний посібник. К.: Видавничий Дім «Слово», 215, 408 с.
2. Миронова С.П. Основи корекційної педагогіки: навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2010. 264 с.
3. Седих К. В. Психологія сім'ї : навч. посіб. К. В. Седих. 2-е вид., стер. К. : Академія, 2017. 192 с.

Тема 13. Методи соціальної роботи з дітьми, які є ВІЛ-інфікованими або хворими на СНІД

Ключові поняття: ВІЛ-інфіковані або хворі на СНІД діти та підлітки, допомога

Дидактична мета та завдання: познайомити теоретичними підходами до технологізації соціальної роботи з дітьми та підлітками;

Виховна мета: виховувати зацікавленість дисципліною, прагнення отримувати нові знання самостійно, налагоджувати соціальну взаємодію, співробітництво, попереджати та розв'язувати конфлікти..

План лекційного заняття:

1. Діагностика проблем ВІЛ-інфікованих або хворих на СНІД дітей та підлітків
2. Психологічні особливості ВІЛ-інфікованих або хворих на СНІД дітей та підлітків
3. Технології допомоги сім'ї, яка виховує ВІЛ-інфікованих або хворих на СНІД дітей та підлітків

Тематична інформація

Державна політика в сфері протидії ВІЛ/СНІДу передбачає всі необхідні заходи для зменшення конкретних чинників уразливості до ВІЛ дітей і молоді, ліквідації, пов'язаної з ВІЛ, дискримінації щодо них, і забезпечення для них справедливого і сталого доступу до комплексних послуг стосовно ВІЛ.

Існує великий перелік проблем, які виникають у підлітків під час прийому антиретровірусної терапії і негативно впливають на формування прихильності до лікування:

- низький рівень знань про ВІЛ-інфекцію/СНІД як у дітей, так у їхніх батьків.
- високий рівень самостигматизації також є поширеною проблемою у формуванні прихильності.
- незадовільне дотримання схеми лікування стає причиною майже половини випадків його неефективності.
- підлітки часто не мають навичок розкриття свого статусу іншим, що впливає на лікування. Нерозголошення має негативний вплив на людину, що живе з ВІЛ, і супроводжується особистим стражданням, самотністю та соціальною ізоляцією. Нерозголошення часто призводить до невиконання медичних вказівок через спробу приховати хворобу від інших, що негативно впливає на стан здоров'я дитини.
- активне вживання наркотичних речовин та алкоголю.
- психічні захворювання (зокрема депресія).
- відсутність надійного доступу до первинної медичної допомоги або до ліків.

Чіткого вікового обмеження для розкриття дитині її ВІЛ-статусу немає, зазначається, що вік дитини має визначатися індивідуально, залежно від психологічного та фізичного розвитку дитини («Інструкція про порядок надання медико-соціальної допомоги ВІЛ-інфікованим дітям», розділ 1, пункт 1.7, затверджено наказом МОЗ).

Для нормалізації психологічного стану підлітка важливо пояснити усі аспекти життя з ВІЛ, в першу чергу розповісти що таке вірус імунодефіциту людини, історію інфікування дитини, методи лікування. Часто батьки це не в змозі зробити через різні обставини, тому на допомогу може прийти соціальній

працівник, завданням якого буде поінформувати маленького клієнта щодо усіх аспектів хвороби зрозумілою і простою мовою.

У свою чергу, батьки ВІЛ-інфікованої дитини також нерідко потребують консультації. Соціальний працівник може допомогти членам родини зрозуміти причини певної поведінки дитини, посприяти зміцненню емоційних зв'язків всередині сім'ї, пройти усі стадії прийняття і адаптації родини, а також пояснити дорослим, чому важливо, аби дитина знала про свій стан здоров'я і порадили, у який спосіб це краще зробити. Ще однією проблемою, з якою стикаються діти старшого віку, інфіковані ВІЛ, є розкриття свого статусу іншим. У підлітковому віці прийняти свій ВІЛ-статус і розкрити його іншим не легше, а ніж у дорослому.

Перший етап соціальної роботи починається з розмови з ВІЛ-інфікованою дитиною, або з членами сім'ї про характер захворювання, необхідності тривалого виснажливого лікування, що вимагає зміни звичного способу життя.

Наступний етап соціальної роботи - створення психологічного комфорту для хворого і його родичів з моменту початку лікування. Обговорюється можливість і доцільність інформування про те, що трапилося родичів, друзів, знайомих. Питання психосоціального характеру передбачають вміння спілкуватися з пацієнтом і його сім'єю після повідомлення їм про наявність захворювання. На сьогоднішній день така робота здійснюється медичним персоналом, але вона не завжди ефективна, тому що вимагає використання психологічних методів.

Важливе місце в соціальній роботі з ВІЛ-інфікованими дітьми посідає *консультування*. Це метод соціальної роботи, в ході якого фахівець з соціальної роботи допомагає клієнту вивчити і зрозуміти існуючі проблеми та запропонувати різні варіанти, які можуть бути використані для їх вирішення.

Сім'я, яка виховує ВІЛ-інфіковану дитину, звернувшись до соціальної служби, має право отримати детальну інформацію про соціальний супровід, його етапи тощо.

Соціальний супровід розпочинається безпосередньо після закріплення за відповідною сім'єю, яка виховує ВІЛ-позитивну дитину, конкретного соціального працівника. Слід наголосити, що соціальний супровід здійснюється на підставі договору, що регулює взаємні відносини, визначає відповідальність сторін і фіксує згоду та обов'язкову участь членів сім'ї у виконанні плану соціального супроводу.

Соціальний супровід базується на принципах:

- добровільності в прийнятті допомоги, активної участі сім'ї або особи в подоланні складних життєвих обставин;
- поваги до людини, визнання її цінності незалежно від реальних досягнень та поведінки особистості;
- реалізації першочергового права дитини на зростання й виховання в сім'ї.
- індивідуального та диференційованого підходу до кожної особи, кожної сім'ї з урахуванням їхніх потреб та особливостей;
- системності, комплексності, безоплатності, доступності соціальних послуг;
- толерантності й гуманізму, відповідальності за дотримання норм професійної етики;
- пріоритетності інтересів сім'ї в цілому й окремих її членів, збереження цілісності сім'ї.

Завдання для самостійної роботи

1. Завдання для самоконтролю основних теоретичних положень та подальшого опрацювання теми:

1. Які додаткові права для батьків ВІЛ-інфікованих дітей передбачає Закон України «Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом

імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ»?

2. Що таке АРВ-терапія?

3. Назвіть проблеми, які виникають у підлітків під час прийому антиретровірусної терапії і негативно впливають на формування прихильності до лікування.

4. Який основний шлях передачі ВІЛ для підлітків?

5. У чому полягають психологічні особливості ВІЛ-інфікованих або хворих на СНІД дітей та підлітків?

6. У чому полягають психологічні особливості батьків ВІЛ-інфікованих або хворих на СНІД дітей та підлітків?

7. Які Ви благодійні фонди (в тому числі і міжнародних), які працюють у сфері ВІЛ/СНІДу і цільовими групами яких є підлітки та молодь?

8. Охарактеризуйте основні технології допомоги сім'ї, яка виховує ВІЛ-інфікованих або хворих на СНІД дітей та підлітків.

9. Що таке первинна профілактика?

10. дайте визначення поняттю «соціальний супровід».

11. На яких принципах базується соціальний супровід?

2. Підготувати презентацію на тему:

- *Особливості соціальної роботи з сім'ями з ВІЛ-позитивною дитиною*
- *Діагностика проблем життєдіяльності сім'ї, яка виховує ВІЛ-*

інфікованих або хворих на СНІД дітей та підлітків

Рекомендована література:

1. Карпенко О. Г. Теорія і практика соціальної роботи: навчальний посібник. К.: Видавничий Дім «Слово», 215, 408 с.

2. Миронова С.П. Основи корекційної педагогіки: навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2010. 264 с.

3. Седих К. В. Психологія сім'ї : навч. посіб. К. В. Седих. 2-е вид., стер. К. : Академія, 2017. 192 с.

4. Соціальна робота у сфері ВІЛ/СНІДу і залежностей: Підручник бінаціонального навчання студентів спеціальностей «Соціальна педагогіка» і «Соціальна робота» в Україні та Німеччині. Під редакцією К. Кріхельдорф, І. Петрюк. Чернівці: Чернівецький нац. Ун-т, 2009. 336 с.

ОРІЄНТОВНІ ПИТАННЯ ДО ЗАЛІКУ:

1. Розкрийте передумови виникнення сім'ї, історію її розвитку.
2. Охарактеризуйте основні положення Закону України про соціальну роботу з
  1. сім'ями дітьми та молоддю.
3. Розкрийте здійснення соціальної роботи з жінками, сім'ями, дітьми
4. Дайте класифікацію сімейних конфліктів.
5. Дайте характеристику та назвіть функції сім'ї.
6. Охарактеризуйте шляхи та умови подолання сімейних конфліктів.
7. Розкрийте поняття «девіантна поведінка».
8. Дайте характеристику нормам і відхиленням від норми у соціальній педагогіці
9. Охарактеризуйте соціально-педагогічну роботу з дітьми адиктивної поведінки.
10. Охарактеризуйте соціально-педагогічну роботу з дітьми суїцидальної поведінки.
11. Охарактеризуйте соціально-педагогічну роботу з антисоціальними дітьми.
12. Охарактеризуйте соціально-педагогічну роботу з дітьми-інвалідами та особами з обмеженими можливостями.
13. Охарактеризуйте соціально-педагогічну роботу з дітьми сиротами та безхатченками.
14. Охарактеризуйте соціально-педагогічну роботу з дітьми – жертвами насильства та проституцією.
15. Визначте напрям та зміст соціально-педагогічної роботи з неповною сім'єю.

16. Опишіть причини потрапляння сімей у групи ризику.
17. Проаналізуйте варіант механізму роботи з сім'ями групи ризику.
18. Назвіть психологічні проблеми дітей з розлучених сімей.
19. Назвіть ознаки зневажливого ставлення до дитини.
20. Розкажіть про особливості соціального супроводу сім'ї, де виявлено насильство щодо членів сім'ї.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

Тести до кредиту 1 «Загальні відомості про шлюб і сім'ю»

1. В якому столітті виникли нуклеарні сім'ї (1 чоловік і 1 дружина)?

- A) IX   Б) X   В) XI   Г) XII

2. Шлюб між одним чоловіком і декількома жінками – це...

- A) груповий шлюб   Б) поліандрія   В) моногамія   Г) полігінія

3. Якої функції сім'ї не існує:

- A) репродуктивна   Б) рекреативна
В) емоційна   Г) медитативна

4. Термін «нормативний стрес» або «нормативна криза» запропонувала дослідниця...

- A) Р. Раппопорт   Б) І. Зверева
В) Ю. Василькова   Г) Р. Вайнола

5. Хто є автором розділу «Домоустрій» в книзі « Спогади про Сократа»?

- A) Аристотель   Б) Платон   В) Ксенофон   Г) Сократ

6. Термін «контроль народжуваності», або регулювання народжуваності, був введений у оборот Маргарет Сенджер у

- A) 1915 році   Б) 1916 році   В) 1917 році   Г) 1918 році

7. У «бікар'єрних сім'ях»

- A) однаково визнаються професійні інтереси як чоловіком так і жінкою
Б) повна рівність чоловіка і жінки в усіх питання сімейного життя
В) чоловік є провідним в ряді головних функцій, а жінка – в решті
Г) одна дружина багато чоловіків

8. Задоволення потреб у психологічному та фізичному комфорті це функція...

- А) гедоністична   Б) рекреативна   В) сексуальна   Г) репродуктивна

9. Перешкодами для укладення шлюбу не буде

- А) взаємна вільна згода жінки та чоловіка
 Б) досягнення жінкою шлюбного віку
 В) спрямованість на утворення особистого сімейного союзу чоловіка і жінки
 Г) недієздатність осіб (або особи), які бажають укласти шлюб

10. Інфертильні сім'ї це сім'ї

- А) малодітні   Б) бездітні   В) багатодітні   Г) міські

Тести до кредиту 2 «Основи соціальної роботи з сім'єю»

1. Етичний кодекс спеціалістів із соціальної роботи України було прийнято у...

- А) 2005 році   Б) 1991 році   В) 2010 році   Г) 1996 році

2. Який із перелічених органів належить до суб'єктів соціальної роботи з сім'єю?

- А) благодійні організації   Б) служба у справах дітей
 В) кримінальна поліція   Г) всі відповіді правильні

3. Що є основою соціального захисту?

- А) соціальне страхування   Б) житлові субсидії
 В) продаж товарів за цінами, нижчими за їхню собівартість
 Г) безплатний проїзд деяких категорій населення у міському транспорті

4. Вкажіть дату, коли було прийнято Етичний кодекс спеціалістів із соціальної роботи України?

- А) 2006 році   Б) 2005 році   В) 2004 році   Г) 2003 році

5. Вкажіть дату прийняття Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії»

- А) 2003 році   Б) 2002 році   В) 2001 році   Г) 2000 році

6. Відповідно до Закону України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», суб'єктами соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю НЕ є:

- А) волонтери у сфері соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю
- Б) фахівці із соціальної роботи
- В) акціонерні товариства
- Г) об'єднання громадян, благодійні, релігійні організації

7. Методика «Рольові очікування і домагання у шлюбі» (А. Н. Волкова) допомагає виявити

- А) вимірює довірчість спілкування в подружню пару, схожість в поглядах, спільність символів, взаєморозуміння подружжя, легкість і психотерапевтичність спілкування
- Б) уявлення подружжя про значущість у сімейному житті тих чи інших ролей, а також про бажаний розподіл їх між чоловіком і дружиною
- В) найбільш типовий стан індивіда у власній родині: задовільний - незадовільний; нервово-психічне напруження; сімейну тривожність
- Г) діагностику характеру комунікацій у родині

8. За методикою «сімейна генограма» кожному члену сім'ї пропонується:

- А) відповіді на 20 запитань
- Б) намалювати коло і в ньому себе і членів своєї родини у формі кружків, підписуючи їх так, щоб було зрозуміло, хто з членів сім'ї де розміщений
- В) намалювати свою сім'ю у 3-4-х поколіннях у вигляді генеалогічного дерева
- Г) надати інформацію про свою сім'ю продовжуючи незакінчені речення

9. Хто розробив тест «АСВ» і описав типи неправильного виховання дитини в сім'ї?

- А) А. Волков   Б) Е. Ейдемільер   В) О. Еткінд   Г) С. Кратохвіл

10. Етика соціальної роботи є:

- А) прикладною частиною соціальної роботи
- Б) наукою про моральну діяльність соціального працівника

- В) формою взаємин між соціальним працівником і клієнтом
- Г) критерієм взаємин між соціальним працівником і клієнтом

Тести до кредиту 3 «Психологічні технології в соціальній роботі»

Студентки 425 гр _____

1. Який метод соціальної діагностики спрямований на отримання більш поглибленої інформації з допомогою питань, проєктивних малюнків, геометричних фігур?

- А) тестування
- Б) анкетування
- В) інтерв'ювання
- Г) бесіда

2. Психологічна сумісність передбачає:

- А) вміння правильно оцінювати поведінку один одного
- Б) здатність відчувати настрій партнера
- В) бажання оберегати один одного від грубощів, кривди
- Г) уникнення сімейних конфліктів
- Д) всі відповіді вірні

3. Найчастіше сімейні конфлікти виникають по питанням:

- А) розподілу влади
- Б) виховання дітей
- В) стосунків з родичами
- Г) сімейного бюджету і браку грошей
- Д) всі відповіді вірні

4. Сімейні конфлікти, зазвичай, пов'язуються з:

- А) бажанням нав'язати свою думку іншим
- Б) поганим знанням і розумінням один одного
- В) поганими манерами партнерів
- Г) відсутністю адекватної комунікації

5. Хто найбільше потерпає внаслідок руйнування сім'ї?

- А) чоловіки
- Б) діти
- В) жінки
- Г) друзі і родичі

6. Авторитет батьків-це (дві відповіді):

- А) матеріальні можливості батьків
- Б) компетентність батьків і ерудиція

- В) особисті якості батька й матері
- Г) соціально-психологічний клімат сім'ї

7. Психологічне консультування сім'ї - це:

- А) коригуючий вплив міжособистісних стосунків
- Б) вирішення глибинних проблем сім'ї
- В) зняття психологічного напруження у подружжя
- Г) зміна взаємостосунків між чоловіком та дружиною

8. Упор в якій моделі сімейного виховання робиться на техніку поведінки й дисципліну дитини?

- А) Гуманістичній
- Б) Психоаналітичній
- В) Біхевіористичній
- Г) Батьківській

9. Назвіть скільки основних стилів виховання виділяла Д. Баумрінд:

- А) 3
- Б) 5
- В) 4
- Г) 6

10. Один з найбільш шкідливих стилів виховання в психології вважається

- А) авторитетне
- Б) авторитарне
- В) поблажливе
- Г) індиферентне

Тести до кредиту 4 «Технології соціальної роботи з сім'ями, жінками і дітьми»

1. Технологія соціальної роботи, що становить комплекс взаємопов'язаних заходів, спрямованих на попередження соціальних проблем, соціальної дисгармонії, соціальних наслідків тиску на особистість складних умов життя, негативних умов соціалізації:

- А) соціальне консультування
- Б) соціальна профілактика
- В) соціальна реабілітація
- Г) соціальна діагностика

2. У якому році був прийнятий Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми»:

- А) 1991
- Б) 1997
- В) 1992
- Г) 1999

3. Система вчинків людей соціальних груп, що суперечать нормам шаблонам і стандартам людини:

- А) деліквентна поведінка   Б) девіантна поведінка
В) проституція   Г) патохарактерологічна поведінка

4. Який фактор дезадаптації є провідним?

- А) недоліки сімейного виховання   Б) спадковість
В) недоліки шкільного виховання   Г) соціальні умови функціонування суспільства

5. Як поділяються сім'ї залежно від виконання виховної функції:

- А) благополучні, неблагополучні (в тому числі, зовні благополучні), сім'ї «групи ризику»
Б) багатодітні, бездітні
В) малозабезпечені, забезпечені, заможні, бездітні
Г) освідчені, неосвідчені, інтелігентні

6. Соціальний супровід неблагополучних сімей це

- А) сімейна психотерапія
Б) контроль фахівця з соціальної роботи за дотриманням прав людини в сім'ї, виявлення випадків їх порушень
В) вид соціальної роботи, який передбачає здійснення системи комплексних заходів соціальними службами щодо тривалої допомоги сім'ям та їх членам з метою збереження сім'ї, відновлення родинних стосунків, захисту і реалізації прав членів сім'ї у родині і прав сім'ї у суспільстві через створення умов для цього у суспільстві та сім'ї
Г) комплекс заходів, спрямованих на відновлення порушених чи втрачених індивідом і сім'єю суспільних зв'язків та відносин унаслідок погіршення стану здоров'я, стійких розладів функцій організму (інвалідність); зміни статусу (особи похилого віку, безробітні, біженці); умов життя (смерть члена сім'ї, втрата житла тощо)

7. Яке поняття розкрито у наступному визначенні: «поведінка індивіда, що порушує норми громадського правопорядку, загрожує благополуччю інших людей або суспільству взагалі та може бути правомірно покараною»

В) лише з метою призначення дітям лікування, догляду та підтримки у зв'язку з ВІЛ-інфекцією

Г) для дотримання всіх рекомендацій медичного представника, про що надають письмову згоду

6. Соціально-педагогічна технологія допомагає

А) створенню нових, сприятливих для підлітка умов життя

Б) впливають не тільки на дитину і підлітка

В) націлена на рішення конкретних проблем перевіреними й обґрунтованими способами

Г) визначити проміжні етапи й операції, доступна для фахівця визначеної кваліфікації

7. Якщо соціальний працівник позитивно вирішує проблему дитини, то

А) на цьому його діяльність з підлітком призупиняється

Б) на цьому його діяльність з підлітком закінчується

В) на цьому його діяльність з підлітком продовжується

Г) на цьому його діяльність з підлітком переходить на інший етап

8. У науковій літературі виділяють .... етапи підліткової соціалізації:

А) 4

Б) 3

В) 2

Г) 1

9. Притулок для дітей – це заклад соціального захисту, створений для тимчасового перебування дітей віком

А) від 3 до 17 років

Б) від 3 до 16 років

В) від 3 до 15 років

Г) від 3 до 18 років

10. Не є підставою для прийняття дітей та підлітків до притулку є:

А) звернення дитини до адміністрації притулку по допомогу

Б) письмове звернення керівника органу управління освітою

В) арешт або поміщення до приймальника-розподільника для дітей органів внутрішніх справ

Г) письмове звернення керівника лікувально-профілактичного закладу охорони здоров'я

ДОДАТКИ

Глосарій

АДАПТАЦІЯ - пристосування організмів до умов існування. Пристосування індивіда до групових норм та власне соціальної групи.

АДИКТИВНА ПОВЕДІНКА – це поведінка людини, для якої притаманне прагнення відходу від реальності шляхом штучної зміни свого психічного стану через вживання різноманітних хімічних речовин постійній фіксації уваги на певних видах діяльності з метою розвитку та підтримання інтенсивних емоцій.

БАТЬКІВСТВО – соціально-психологічний феномен, що є сукупністю знань, уявлень та переконань стосовно себе у батьківській ролі, які реалізуються у всіх проявах поведінкової складової батьківства; процес забезпечення батьками (рідними чи прийомними) необхідних умов для повноцінного розвитку та навчання дітей.

ВІДХИЛЕННЯ – деяка ненормальність, дивність у поведінці, розвитку, вихованні.

ВИХОВНА ФУНКЦІЯ СІМ'Ї – соціалізація молодого покоління, підтримання безперервності суспільства, задоволення потреб у батьківстві, контактах з дітьми, їх вихованні, самореалізації в дітях.

ГЕДОГІСТИЧНА ФУНКЦІЯ СІМ'Ї (функція насолоди) – задоволення потреб у психологічному та фізичному комфорті.

ДЕВІАНТНА ПОВЕДІНКА – поведінка індивіда або групи осіб, що не відповідає прийнятим у суспільстві нормам та завдає шкоди самій людині, оточенню, суспільству загалом.

ДЕЛІНКВЕНТНА ПОВЕДІНКА (від лат. delinquens – провина) – поведінка індивіда, що порушує норми громадського правопорядку, загрожує благополуччю інших людей або суспільству взагалі та може бути правомірно покараною.

ДЕМОГРАФІЧНА ПОЛІТИКА - це цілеспрямована діяльність державних органів і інших соціальних інститутів у сфері регулювання процесів

відтворення населення, покликана зберігати або змінювати тенденції динаміки чисельності, структури, розселення і якості населення.

ДИСФУНКЦІОНАЛЬНА СІМ'Я - це та родина, яка з поставленими перед нею зовнішніми та внутрішніми завданнями не справляється.

ДУХОВНО-ЕМОЦІЙНА ФУНКЦІЯ СІМ'Ї – забезпечує розвиток особистісних якостей членів сім'ї, сприяє їх духовному взаємозбагаченню, здійснює емоційну стабілізацію індивідів і їх психологічну терапію, психологічний захист, надає емоційну підтримку.

ЕКОНОМІЧНО-ПОБУТОВА ФУНКЦІЯ СІМ'Ї – підтримання фізичного здоров'я членів суспільства, економічне утримання неповнолітніх і непрацездатних.

ЕТИКА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ – наука про моральні цінності вчинків та поведінки соціального працівника у сфері діяльності.

ЖИТТЄВИЙ ЦИКЛ СІМ'Ї – послідовність зніми подій та стадій у розвитку сім'ї.

КОМУНІКАТИВНА ФУНКЦІЯ СІМ'Ї - створення сприятливого емоційно-психологічного сімейного мікроклімату, необхідного для емоційно-психологічного відтворення сил членами сім'ї, внутрішньо-сімейне спілкування подружжя, батьків та дітей, сім'ї та оточуючого середовища, духовний контакт, інтелектуальний розвиток кожного члена сім'ї, сприятливий психологічний клімат.

КОНСУЛЬТУВАННЯ – це технологія надання соціальної допомоги шляхом цілеспрямованого інформаційного впливу на людину чи групу людей з метою відновлення і оптимізації соціальних функцій, розробки соціальних норм спілкування.

КОНСУЛЬТУВАННЯ СІМЕЙНЕ – передбачає надання соціальним працівником консультативної допомоги у разі виникнення проблем, конфліктів у взаєминах між дорослими і дітьми. Визначається як процес, спрямований на

зміни в сім'ї, на її благополуччя за допомогою та за участі як психолога, так і членів сім'ї через спілкування.

КОНТРОЛЬ НАРОДЖУВАНOSTI - дії держави на процес народжуваності, головним чином з метою зниження її рівня і скорочення темпів зростання населення в країні. Термін був введений; у оборот Маргарет Сенджер, що відкрила в 1916 р. в Нью-Йорку першу в Америці клініку по попередженню вагітності.

МЕТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З НЕПОВНОЮ СІМ'ЄЮ – це соціальна профілактика, соціальна допомога, соціальний патронаж, соціальна реабілітація, надання їй соціально-психологічної, психолого-педагогічної, соціально-медичної, юридичної, інформативно-консультативної, психотерапевтичної допомоги та підтримки з метою вдосконалення її життєдіяльності.

НОРМА СОЦІАЛЬНА – офіційно встановлені або такі, що склалися під впливом соціальної практики, норми та правила суспільної поведінки та прояву людини в конкретно-історичних умовах життя суспільства.

ПОДРУЖНІЙ КОНФЛІКТ - це конфлікт, в основі якого перебуває дисгармонія родинних відносин, неблагополуччя психологічної атмосфери родини.

ПРИТУЛОК ДЛЯ ДІТЕЙ – це заклад соціального захисту, створений для тимчасового перебування дітей віком від 3 до 18 років.

ПСИХОЛОГІЧНИЙ КЛІМАТ СІМ'Ї - це стійкий емоційний настрій, результат характеру та якості взаємовідносин членів сім'ї.

РЕКРЕАТИВНА ФУНКЦІЯ СІМ'Ї – організація дозвілля та відпочинку членів сім'ї, сімейного туризму, занять спортом, відвідування культурних заходів.

РЕПРОДУКТИВНА ФУНКЦІЯ СІМ'Ї (ДЕМОГРАФІЧНА, ГЕНЕРАТИВНА) – функція забезпечення біологічного відтворення суспільства і задоволення потреби людини в дітях, кількісне та якісне дітонародження.

РОЛЬОВИЙ КОНФЛІКТ – конфлікт, зумовлений виконанням несумісних соціальних ролей різних людей або внутрішніми протиріччями між різними ролями, або компонентами ролі однієї людини

СЕКСУАЛЬНА ФУНКЦІЯ СІМ'Ї - суспільна роль полягає у реалізації сексуального контролю щодо особи, індивідуальна – у задоволенні сексуальних потреб людини.

СІМЕЙНА ДОМОВЛЕНІСТЬ – неоформлені індивідуальні договори, які включають надії і обіцяння кожного з партнерів, що беруть шлюб.

СІМЕЙНИЙ МІФ - це система добре інтегрованих вірувань, що їх поділяють всі члени родини, стосуються один одного і їхнього взаємного положення в сім'ї, і які не піддаються сумніву членами сім'ї, попри явні ознаки їх розходжень з дійсністю.

СІМЕЙНА ПОЛІТИКА - діяльність державних і інших служб по соціальному захисту сім'ї, по наданню адресної підтримки сім'ям певних типів.

СІМЕЙНІ ПРАВИЛА – стабільно використовувані способи поведінки і взаємодії, які визначають розподіл сімейних ролей і функцій, місце в системі ієрархії, межі дозволеного і т.д.

СІМ'Я – це: 1) базований на шлюбі та/або на кровному споріднені мала соціальна група, члени якої пов'язані спільністю побуту (проживання) та веденням спільного господарства, взаємною відповідальністю та обов'язками.

2) (історичний підхід) форма людської спільності, яка складається з поєднаних шлюбом чоловіка та жінки, дітей (власних або всиновлених).

3) коло осіб пов'язані правами та обов'язками, що впливають із шлюбу, родинних стосунків. Усиновлення або інших форм прийняття дітей на виховання.

4) (соціологічний підхід) найважливіша форма організації особистого побуту, вид соціальної спільності, мала група, заснована на подружньому союзі та родинних зв'язках або усиновленні, на відносинах між чоловіком та жінкою,

братами і сестрами та іншими родичами. Які живуть разом та ведуть спільне господарство.

5) (педагогічний підхід) соціально-педагогічний інститут та соціальна система, яка є підсистемою суспільства і включає в себе інші підсистеми тобто членів сім'ї, це первинний контактний колектив.

СКЛАДНІ ЖИТТЄВІ ОБСТАВИНИ – обставини, спричинені інвалідністю, віком, станом здоров'я, соціальним становищем, життєвими звичками і способом життя, внаслідок яких особа частково або повністю не має (не набула або втратила) здатності чи можливості самостійно піклуватися про особисте (сімейне) життя та брати участь у суспільному житті.

СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМА – обставина, яка торкається великої або значної кількості людей та визнається соціально небажаною, негативною однак такою, яка піддається ліквідації або засобами соціального впливу.

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З НЕПОВНОЮ СІМ'ЄЮ – це система взаємодії соціальних органів держави і суспільства та сім'ї, спрямована на поліпшення матеріально-побутових умов життєдіяльності сім'ї, розширення її можливостей у здійсненні прав і свобод, визначених міжнародними та державними документами, забезпечення повноцінного фізичного, морального і духовного розвитку усіх її членів, залучення до трудового, суспільно-творчого процесу.

СОЦІАЛЬНА ОПІКА - це представлення інтересів особистості соціальним працівником в органах державної влади, місцевого самоврядування тощо з метою захисту прав людини; допомога - це соціальні послуги, а патронаж - соціальні послуги переважно вдома, дітям, які знаходяться під державною опікою.

СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА – система заходів суб'єктів соціально-педагогічної роботи, спрямована на вирішення проблем осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах шляхом надання їм допомоги чи необхідних видів соціальних послуг; система заходів, спрямована на створення умов, що дозволяють забезпечити соціальну захищеність людей.

СОЦІАЛЬНА ПРОФІЛАКТИКА - це вид соціальної роботи, спрямований на локалізацію, обмеження, виявлення, попередження і запобігання соціальних відхилень, негативних явищ, впливів та їх наслідків на життя і здоров'я людей, усунення причин і умов виникнення асоціальної поведінки.

СОЦІАЛЬНА-ПЕДАГОГІЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ - це комплекс заходів, спрямованих на відновлення порушених чи втрачених індивідом і сім'єю суспільних зв'язків та відносин унаслідок погіршення стану здоров'я, стійких розладів функцій організму (інвалідність); зміни статусу (особи похилого віку, безробітні, біженці); умов життя (смерть члена сім'ї, втрата житла тощо).

СОЦІАЛЬНИЙ ПАТРОНАЖ – один з напрямів соціальної роботи, спрямований на постійне супроводження неповних сімей, які потребують систематичної підтримки умов, достатніх для забезпечення життєдіяльності соціально незахищених сімей.

СОЦІАЛЬНИЙ ПРАЦІВНИК – професійно підготовлений фахівець, що має необхідну кваліфікацію у сфері соціальної роботи і надає соціальні послуги.

СОЦІАЛЬНИЙ СУПРОВІД - робота, спрямована на здійснення соціальної опіки, допомоги та патронажу соціально незахищених категорій дітей та молоді з метою подолання життєвих труднощів, збереження, підвищення їх соціального статусу.

СОЦІАЛЬНИЙ СУПРОВІД НЕБЛАГОПОЛУЧНИХ СІМЕЙ - це вид соціальної роботи, який передбачає здійснення системи комплексних заходів соціальними службами щодо тривалої допомоги сім'ям та їх членам з метою збереження сім'ї, відновлення родинних стосунків, захисту і реалізації прав членів сім'ї у родині і прав сім'ї у суспільстві через створення умов для цього у суспільстві та сім'ї.

СОЦІАЛЬНЕ ІНСПЕКТУВАННЯ – це візит до сім'ї (з попередженням чи без нього) групи уповноважених осіб з метою ознайомлення зі станом справ у сім'ї, у першу чергу – стану утримання, розвитку й виховання дітей (дитини).

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНЕ ОБСЛУГОВУВАННЯ - вид соціальної роботи, який спрямований на задоволення потреб і розв'язання поточних проблем, протиріч сім'ї, які виникають у процесі її життєдіяльності через надання різноманітної допомоги сім'ям та її членам.

ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З КЛІЄНТОМ – це сукупність знань про методи й засоби здійснення конкретних дій, сукупність прийомів та операцій, які реалізуються у визначеному порядку, певній послідовності, для досягнення певних змін у соціальному становищі і самопочутті клієнта.

ЦЕНТР СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ДІТЕЙ – заклад соціального захисту, що створюється для тривалого (стаціонарного) або денного перебування дітей віком від 3 до 18 років, які опинилися в складних життєвих обставинах, надання їм комплексної соціальної, психологічної, педагогічної, медичної, правової та інших видів допомоги.

ЦЕНТРИ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ ДЛЯ СІМ'Ї, ДІТЕЙ ТА МОЛОДИ – спеціальні заклади, уповноважені державою реалізувати соціальну політику шляхом проведення соціальної роботи з дітьми, молоддю та сім'ями.

ФАХІВЕЦЬ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З СІМ'ЯМИ, ДІТЬМИ ТА МОЛОДДЮ – особа, яка має спеціальну освіту відповідно до вимог центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики з питань сім'ї та дітей, і здійснює соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю.

ФУНКЦІОНАЛЬНА СІМ'Я - це та родина, яка успішно справляється з поставленими перед нею зовнішніми та внутрішніми завданнями.

ФУНКЦІЯ СІМ'Ї – діяльність членів сім'ї спрямована на задоволення їх потреб.

ФУНКЦІЯ ПЕРВИННОГО СОЦІАЛЬНОГО КОНТРОЛЮ СІМ'Ї - сім'я здійснює первинну моральну регламентацію поведінки людини в різних сферах життєдіяльності, а також відповідальності і зобов'язань у стосунках між чоловіком і дружиною, батьками і дітьми, формує і підтримує моральні і

правові санкції за неналежну поведінку і порушення моральних взаємин між членами сім'ї.

ШЛЮБ – це: 1) сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований у державному органі реєстрації актів цивільного стану.

2) історично зумовлена, санкціонована й регульована суспільством форма взаємин між чоловіком і жінкою, яка визначає їхні права і обов'язки одного щодо одного й щодо дітей.

3) сімейний союз одного чоловіка й однієї жінки (моногамний), або полігамний, який має два види: союз одного чоловіка і двох або декількох жінок (полігенний), однієї жінки і двох чи декількох чоловіків (поліандричний), закріплений законом або культурними традиціями.

Суб'єкти соціальної роботи в Україні

Державні організації	Недержавні організації	Фізичні особи
<ul style="list-style-type: none"> • Верховна Рада України • Кабінет Міністрів України • Органи виконавчої влади • Міністерство праці та соціальної політики: <ul style="list-style-type: none"> - мережа центрів зайнятості; - територіальні центри по роботі з населенням; - будинки-інтернати для громадян похилого віку та інвалідів; - пансіонати для ветеранів; - притулки; - кризові центри • Міністерство охорони здоров'я: <ul style="list-style-type: none"> - лікарні та поліклініки; - санаторно-курортні установи; 	<ul style="list-style-type: none"> • Благодійні фонди, товариства • Громадські об'єднання • Приватні соціальні служби • Відділення міжнародних організацій (ПРООН, ЮНІСЕФ, Товариство Червоного Хреста, Християнський Дитячий фонд тощо) 	<ul style="list-style-type: none"> • Соціальні працівники • Соціальні педагоги • Психологи • Реабілітологи • Медичні працівники • Волонтери

<ul style="list-style-type: none"> - санітарно-профілактичні установи; - анонімні медичні кабінети; • Державний комітет у справах молоді: - соціальні служби молоді; - дружні клініки для молоді; - реабілітаційні центри; • Міністерство освіти і науки: - загальноосвітні заклади; - професійно-технічні заклади; - вищі навчальні заклади; - школи-інтернати для дітей-сиріт; - спеціалізовані школи-інтернати для дітей з різними видами захворювань; • Міністерство внутрішніх справ: - виправно-трудові установи; - приймальники-розподільники; - служби у справах неповнолітні; 		
--	--	--

Основні функції сучасної сім'ї

Сфера сімейної діяльності	Громадські функції	Індивідуальні функції
Репродуктивна	Біологічне відтворення суспільства	Задоволення потреб у дітях
Виховна	Соціалізація молодого покоління. Підтримка безперервності суспільства	Задоволення потреб у народжуваності, контактах з дітьми, вихованні їх, самореалізації в дітях

Господарсько-побутова	Підтримка соціального здоров'я членів суспільства, догляд за дітьми	Надання господарсько-побутових послуг одними членами сім'ї іншим
Виробничо-економічна	Розвиток дрібного виробництва та сфери послуг, отримання доходу за рахунок використання сімейної приватної власності, сімейних фірм, фермерства	Надання економічної незалежності одними членами іншим, з допомогою сімейних підприємств, фірм
Матеріального забезпечення	Матеріальна підтримка неповнолітніх та непрацездатних членів суспільства	Надання матеріальних коштів одними членами сім'ї іншим (у випадку непрацездатності або в обмін на послуги)
Первинного соціального контролю	Моральна регламентація поведінки членів сім'ї у різних сферах життєдіяльності та обов'язку у стосунках між батьками і дітьми, представниками старшого та середнього поколінь	Формування та підтримка правових і моральних санкцій за порушення норм взаємин між членами сім'ї
Духовного спілкування	Розвиток членів сім'ї як особистостей	Духовне взаємозбагачення членів сім'ї, зміцнення дружніх основ шлюбу
Соціально-статусна	Передача визначеного соціального статусу членам сім'ї в суспільстві, відтворення його соціальної структури	Задоволення потреб у соціальному просуванні
Дозвільна	Організація	Задоволення потреб у

	раціонального дозвілля членів суспільства, соціальний контроль у сфері дозвілля	спільному проведенні дозвілля, взаємно-збагачений інтерес, пов'язаний з дозвіллям
Емоційна	Емоційна стабілізація членів суспільства та їх психологічна терапія	Надання психологічного захисту й емоційної підтримки членам сім'ї, задоволення потреб в особистому щасті та любові
Сексуальна	Контроль сексуальної поведінки членів суспільства	Задоволення сексуальних потреб

Етичні принципи соціальної роботи із сім'ями

Принцип	Пояснення
Партнерство	Налагодження партнерських зв'язків із сім'ями, місцевими спільнотами та конкретними особами для вирішення соціальних проблем
Увага	Уважне ставлення до клієнтів, вислуховувати дітей, членів сімей та окремі групи людей і робити все для того, щоб їх почули представники влади та громадськості
Представництво інтересів	Захищати й представляти інтереси найбільш незахищених громадян та груп перед органами влади й громадськістю. Захищати інтереси дітей та їхні права
Визнання рівності	Звертати увагу на проблему нерівності і дискримінації, якої можуть зазнавати люди через свій вік, стать, національність, рівень заможності, сексуальну орієнтацію, інвалідність тощо, і намагатись, наскільки це можливо, подолати дискримінацію, від якої страждає клієнт
Визнання	Визнавати різницю в статі, расовій приналежності, релігійних

відмінностей	переконаннях, здібностях, культурі, матеріальному становищі, сексуальній орієнтації, віці - усе те, що впливає на наше сприйняття один одного
Захист громадянських прав	Розглядати захищеність та задоволення потреб дитини як її невід'ємні громадянські права, і для забезпечення цих прав представляти інтереси дітей перед відповідними органами влади, а також співпрацювати з відповідними інстанціями у випадку порушення прав дітей
Співпраця	Співпрацювати з іншими організаціями (державними і громадськими) для створення міжвідомчої мережі, яка б забезпечувала найефективніші послуги для сімей
Підтримка	Надавати практичну й психологічну підтримку сім'ям, які цього потребують
Обов'язки	Забезпечувати клієнтам найоптимальніші послуги й відповідально реагувати на їхнє прохання про допомогу, розглядаючи це як професійний обов'язок перед клієнтами та громадянами, з податків яких утримують державні соціальні служби
Професійна чесність	Бути чесним і звітувати перед керівництвом про всі свої дії та контакти з клієнтами, іншими спеціалістами й представниками громадськості. Розуміти свої професійні межі та пояснювати їх клієнтам

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ

1. Закон України Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2000, № 35. С. 290.
2. Закон України Про соціальні послуги. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2003. № 45. С. 358.
3. Закон України Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2001. № 42. С. 213.
4. Грабовенко Н. В. Методичні рекомендації щодо забезпечення самостійної роботи студентів з дисципліни «Практикум в соціальній роботі» (для бакалаврів). К.: МАУП. 2016. 30 с.
5. Єр'оміна Л. Є. Практикум з соціальної роботи. Част. I : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів. Мелітополь : ФОП Однорог Т. В. 2017, 140 с.
6. Карпенко О. Г. Теорія і практика соціальної роботи: навчальний посібник. К.: Видавничий Дім «Слово», 2015. 408 с.
7. Міжсекторальна взаємодія в умовах превентивного виховного середовища: навчально-методичний посібник. Автори-упорядники В. І. Кириченко, О. О. Єжова. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 172 с.
8. Палюх М. Соціальна педагогіка і соціальна робота: монографія. Кам'янець-Подільський: ПП Буйницький О. А. 2013. 200с.
9. Седих К. В. Психологія сім'ї : навч. посіб. 2-е вид., стер. К. : Академія. 2017. 192 с.
10. Файчук О. Л. Соціальна робота з сім'ями. Методичні вказівки для спеціальності 231 «Соціальна робота». Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили. 2019. 52 с.

Додаткова:

1. Грабовенко Н. В. Методичні рекомендації щодо забезпечення самостійної роботи студентів з дисципліни «Етика соціальної роботи». Київ: ДП «Вид. дім «Персонал». 2018. 22 с.

2. Дорожня карта реформи: міцні сім'ї, захищені діти: методичний посібник. Автори-упорядники: Г. Посталюк, Н. Татарчук, О. Мороз, Д. Дощук, Ф. Герасимчук, Київ. 2018. с.48.
  3. Енциклопедія фахівців соціальної сфери. За заг. ред. проф. І. Д. Зверевої, К. : Універсум, 2012. 536 с.
  4. Зайцева З.Г. Соціальна реабілітація неповнолітніх, які повернулись з місць позбавлення волі, у соціальних службах для молоді. Київ: А.Л.Д, 2015. 64 с.
  5. Замашкіна О. Д. Особливості родинного партнерства у вихованні дитини з
  6. Запобігання і протидія насильству в сім'ї : методичні рекомендації для соціальних працівників. Київ : ДЦССМ, 2004. 192 с
  - 7.Кубіцький С. О. Технології соціально-педагогічної роботи в зарубіжних країнах: Навч. посіб. 3-те вид. доп. і перероб. К.: Міленіум, 2015. 300 с.
- особливими освітніми потребами. *Партнерська взаємодія у системі інститутів соціальної сфери: збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції (15-16 листопада 2018 р., м. Ніжин). За заг. ред. С. О.Борисюка та О.В. Лисовця. Ніжин, Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2018. 188 с., С.155-158.*
8. Методичні рекомендації щодо організації просвітницької роботи з профілактики ВІЛ/СНІДу та ризикованої поведінки серед підлітків та молоді в установах Державної кримінально-виконавчої служби. За ред. Т. Л. Лях. К.: ТОВ «ОБНОВА КОМПАНІ», 2013. 36 с.
  9. Семігіна Т. Сучасна соціальна робота. Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2020. 275 с.